

JAN JANÁK

Německé obyvatelstvo jihlavského jazykového ostrůvku
od anšlusu Rakouska do Mnichova

V příklonu německého obyvatelstva v Československu k nacismu tvoří základní mezník anšlus Rakouska 11. března 1938. Tímto úspěšným aktem nacistického Německa byla vzata půda pod nohama německým aktivistickým stranám v Československu a většina jejich členstva přešla k Henleinově sudetoněmecké straně.

Vývoj od Mnichova do okupace zbytku Československa 15. března 1939 na území tzv. jihlavského jazykového ostrůvku, který tvořilo 54 obcí, popř. osad s německou většinou nebo menšinou v čele s Jihlavou v někdejších politických okresech Jihlava-venkov a Německý Brod, tj. jak na území Moravy, tak i Čech, byl již zpracován.¹ Stejně tak byla věnována pozornost období krátce po 15. březnu 1939² a zájem vzbudily i delší časové úseky.³ Naším úkolem proto bude věnovat hlubší pozornost oněm rozhodujícím sedmi měsícům roku 1938, tj. od března do září.

Sudetoněmecká strana, která se stala v parlamentních volbách roku 1935 druhou nejsilnější stranou v Československu a i na Jihlavsku a Štocku získala převážnou část německých hlasů, koncem roku 1937 a počátkem roku 1938 v jihlavském jazykovém ostrůvku po prvotním rozmachu stagnovala. Výkaz o stavu členstva SdP v X. kraji se sídlem ve Znojmě, kam bylo krajské vedení přeneseno z Jihlavy, získaný důvěrnou cestou a poslaný státním policejním úřadem v Mikulově státnímu policejnímu úřadu v Jihlavě 15. listopadu 1937 aspoň prokazuje, že koncem prosince 1936 měla strana na Jihlavsku a Štocku 1891 členů a tento počet se do konce června 1937 zvýšil pouze na 1950, do konce července na 1978 a do konce srpna na 1982. Koncem září 1937 měla zde tato strana 2030 členů a další zpráva téhož orgánů získaná stejným způsobem říká, že koncem prosince 1937 čítala SdP v uvedených okresech 2012 členů. Znamenalo to, že od konce r. 1936 do konce r. 1937 se počet členů zvýšil pouze o 6,4 %, přičemž od konce září do konce prosince 1937 se dokonce snížil ze 2030 na 2012.⁴

Ke vzrůstu sebevědomí SdP přispěl novoroční článek předsedy agrární strany Rudolfa Berana ve Venkovu, zvoucí Henleinovu stranu do vlády. Měl odezvu i na veřejné schůzi SdP v Jihlavě 14. ledna 1938, na níž referoval jeden z vedoucích činitelů hnutí poslanec Ernst Kundt, jemuž později připadla rozhodující role při provokacích před polovinou března 1939, poskytnuvších nacistickému Německu záminku k obsazení zbytku

republiky.⁵ Kundt reagoval na vánoční poselství prezidenta Beneše, aby v jubilejním roce republiky nastalo opravdové sbratření, jehož si podle Kundta „Němci upřímně přejí“, a rovněž na Beranův článek obsahující podle něho samozřemost, ač u levicových stran „vzbudil přímo vzbouření“. Kundtovo vystoupení probírající politický vývoj od r. 1918 a požadující autonomii vyznělo však ještě celkem věcně a seriózně.⁶

Počátek roku 1938 byl dále ve znamení stupňující se kampaně SdP proti aktivistickým stranám a rovněž byl charakterizován snahami o zmezinárodnění situace německého obyvatelstva v jihlavském jazykovém ostrůvku. Zvýšená pozornost začala být věnována také vývoji v Rakousku. Posledními událostmi v této zemi se zabýval 17. února na velmi dobře navštívené veřejné schůzi SdP v Herolticích okresní vedoucí propagandy Josef Sräga a týž den na veřejné schůzi SdP v Otíně kritizoval Franz Köpernick aktivistické řešení sudetoněmecké otázky a za jedinou možnost označil přijetí zákona na ochranu národností navrženého SdP. Mährischer Grenzbote, vycházející v Jihlavě, který se v této době dal již plně k dispozici Henleinovu hnutí, zároveň prohloubil kampaň proti německým aktivistickým stranám a začal líčit úspěchy SdP mezi německými rolníky, kteří se do této doby hlásili ve značné míře k německé agrární straně zvané Bund der Landwirte (BdL). Čteme zde, že všichni přítomní rolníci, příslušející k BdL, přestoupili k sudetoněmecké straně, takže místní skupina BdL ve vesnici přestala existovat.⁷ Ke zmezinárodnění sudetoněmecké otázky bylo využito dražby německé selské usedlosti ve Valdhofu (dnes Zborná) probíhající před okresním soudem ve Štokách. Dražba každé usedlosti v jazykovém ostrůvku byla povýtce politickou záležitostí, ať již šlo o majetek v českých nebo německých rukou. V tomto případě přinesl Mährischer Grenzbote koncem ledna velký článek na první straně Erbitterter Kampf um deutschen Boden in der Sprachinsel a následovala série článků Um das deutsche Waldhof a Prestimmen zum Fall Stecken. Dražba trvala tři dny a tři noci a skončila o půlnoci německým vítězstvím, což kvitoval Mährischer Grenzbote článkem Deutscher Besitz gerettet. Události věnoval značnou pozornost i Berliner Tageblatt, Berliner Börsenzeitung i ústřední tiskový orgán NSDAP Völkischer Beobachter v článku Tschechischer Verständigungswille ohne Maske. Nacistické propagandě se však podařilo, že o události ve Štokách přinesly 5. února obsáhlý článek i New York Times, který byl přetištěn v Mährischer Grenzbote.⁸

Náhodou nebylo zřejmě ani to, že v tuto dobu – Mährischer Grenzbote ohlásil vydání 3. února s tím, že kniha vyšla před několika málo dny – byla vydána práce Wernera Schaumanna Die gewaltsame Vertschechung des deutschen Igellandes s podtitulem Dokumente Entnationalisierung, a to v univerzitním nakladatelství Wilhelma Braumüllera ve Vídni a Lipsku. Vydavatelem byl Karl Hermann Frank.⁹

Pokud jde o získávání německého obyvatelstva pod prapory Henleinova hnutí, viděli jsme již orientaci SdP na rolnictvo, která vzhledem k sociálně ekonomické struktuře Jihlavska a Štocka byla rozhodující. Určitý vliv na obyvatelstvo v Jihlavě a okolí měla však i německá křesťansko sociální strana a ve městě i německá živnostenská strana (Gewerbepartei). Dále šlo o získávání mládeže, zejména rolnické a studentské, a dělnictva, hlásícího se k německé sociálně demokratické straně nebo ke KSČ.

Orientace na dělnictvo je zřejmá z oběžníku vydaného 2. února ústředím SdP – Úřadem pro sociální politiku, ústřednou pro dělnictvo a zaměstnanectvo všem okresům SdP ve věci stravovací akce. Státní policejní úřad v Jihlavě poslal opis tohoto oběžníku získaného důvěrnou cestou prezidiu ministerstva vnitra. Okresní vedoucí měli svolat hned členy okresních zastupitelstev a místní zájmové zástupce dělnictva a projednat s nimi vzniklé škrty při stravovací akci. Okresní zástupci měli podepisovat dvě rezoluce

vyhotovené přesně podle přiloženého znění. Jedna měla být odevzdána deputací nezaměstnaných okresnímu hejtmanovi a druhá měla být zaslána Úřadu pro sociální politiku strany, který ji měl postoupit prostřednictvím poslanců ministerskému předsedovi.¹⁰ Dne 30. ledna se konala valná hromada místní skupiny Deutsche Arbeitergewerkschaft v Jihlavě, kde mluvil proti marxismu župní jednatel DAG A. Mossbek ze Znojma, který 6. března na valné hromadě skupiny v Bedřichově mj. prohlašoval, že německý dělník poznal na vlastní kůži, že sociální štěstí je nemožné, pokud chybí národu národní právo.¹¹ Orientace SdP na dělnictvo se po anšlusu Rakouska prohlubovala.

Německá křesťansko sociální strana, která měla vytvořeno několik okrajových organizací, vzdorovala nacismu poměrně dlouho. Dne 10. února se konala valná hromada německého křesťansko sociálního spolku pro Jihlavu a okolí a krajský tajemník ing. Anton Seeman ze Znojma zde řečnil proti Hitlerovi a pro republiku. Žádal, aby na základě ujednání z 18. února – šlo o dohodu německých aktivistických stran s vládou¹² – bylo do státních služeb přijímáno 22,2 % občanů německé národnosti a zdůrazňoval, že Němci v Československu si musejí uvědomit, že stojí na půdě demokraticko-republikánského státu a nemohou se nikdy spoléhat na Německo a Rakousko, „poněvadž jejich politika se přičí politice v našem státě“.¹³

Dne 8. března se konala v Jihlavě valná hromada místní skupiny Gewerbeartei za přítomnosti pouze 45 osob, přičemž prý skupina vykazovala podle úředního konstatování 408 členů. Toto číslo bude však zřejmě značně přehnané, protože německá živnostenská strana získala v Jihlavě při parlamentních volbách r. 1935 jen 315 hlasů. Pozoruhodný je výrok předsedy této strany a vedoucího představitele německých aktivistů na jihlavské radnici zlatníka Karla Malého v tomto shromáždění, že Němci v Jihlavě zaměstnávali v uplynulém roce mnohem více dělnictva a dostávali více zakázek zejména při stavebních podnicích než Češi, protože činili levnější nabídky, takže tento poměr byl jedna ku deseti.¹⁴

V této době se upevňovala i kázeň turnerského hnutí a prohluboval bojkot českých obchodů. Turnerský dorost dostal nařizeno kupovat sportovní a krojové součásti v určitém obchodě a splnění tohoto příkazu bylo kontrolováno.¹⁵

Ve stále se zostřující situaci před anšlusem byla netrpělivě očekávána Hitlerova řeč. Pronesl ji 20. února a jeho slova o ochranné ruce říše nad Němci v Rakousku a Československu radikalizovala sudetoněmecké obyvatelstvo.¹⁶ V Jihlavě nalezl projev velikou odezvu, podle Mährischer Grenzbote byl na všech ulicích a náměstích města po dobu rozhlasového přenosu projevu viditelně menší provoz¹⁷ a místní vedoucí SdP MUDr. Erwin Hansmann na důvěrné schůzi konané počátkem března ve své politické zprávě obzvláště vyzvedl, že Hitler se poprvé zmínil o deseti miliónech Němců žijících mimo říšské hranice. Na schůzi se rovněž plně projevila snaha o získání dělnictva intervencí senátora za SdP Emila Schrammela z Bedřichova za rozdělení mouky mezi nezaměstnané, aby se předešlo pověstem, že tato akce je zásluhou komunistů.¹⁸

Poslední veřejné projevy SdP před anšlusem se konaly v neděli 6. března, a to ve dvou nejdůležitějších centrech jazykového ostrůvku, tj. v Jihlavě a ve Štokách. Na obou mluvil poslanec dr. Ludwig Eichholz. Na odpolední schůzi ve Štokách za přítomnosti tří set osob (podle úřední relace ale 165 lidí) vyzvedl, že toto město se stalo v poslední době předmětem zájmu všech sudetských Němců a vedení strany na Štoky nezapomnělo. Prohlásil, že SdP chce do německého území německé úředníky, mluvil dále o 18. únoru a se sympatiemi o Beranově novoročním článku.¹⁹ Večer v Jihlavě za přítomnosti tisíce osob se projevil vzrůst sebevědomí SdP v Eichholzově prohlášení, že kdo chce nyní mluvit se sudetskými Němci, ten musí jednat s Henleinem.²⁰

Po anšlusu Rakouska aktivita SdP podstatně vzrostla. Zároveň se začaly množit případy provokací a zprávy o tom, že další na řadě má být Československo. Četnická stanice ve Stonařově, druhém nejdůležitějším centru SdP po Jihlavě v moravské části jazykového ostrůvku, charakterizovala změnu nastalou připojením Rakouska k říši tak, že od tohoto anšlusu se datuje nesoulad mezi českou a německou menšinou v obci, od této doby příslušníci a přívrženci SdP českou menšinu ignorují a možno říci Čechy vůbec. Očividně dávají najevo své němectví, což těžce snášejí někteří obyvatelé české národnosti, kteří žili ve svornosti s ostatními bez rozdílu národnosti.²¹ Ve Stonařově měl anšlus obzvláštní odezvu i tím, že říšským místodržitelem Ostmarke, jak bylo nazváno Rakousko, jmenoval Hitler stonařovského rodáka JUDr. Arthura Seyss-Inquarta.²² Ten jezdil do Stonařova pravidelně na dovolenou a nyní mu obecní úřad zaslal gratulační list a správce místního lihovaru Schramek blahopřejný telegram.²³

Uveďme alespoň nejdůležitější z provokací SdP a pověstí o zabrání Československa na jaře 1938.

Bezprostředně po anšlusu rozšiřovala šeptaná propaganda v Jihlavě zprávu, že jihlavští židé snad za účasti rakouských židů se usnesli na schůzi konané v jihlavském Grandhotelu, že dají milión korun tomu, kdo zabije Hitlera, a již prý k tomu účelu sbírali peníze.²⁴ Dne 19. března hlásila četnická stanice v Pohledu okresnímu úřadu v Německém Brodě, že týž den přijel do Pohledu bývalý vládní rada rakouského státního spolkového policejního ředitelství ve Vídni dr. Ubald Tartaruga, který emigroval z Rakouska. Mezi řečí se zmínil, že slyšel výrok jednoho z úderníků k několika vídeňským občanům, „když budeme hotovi s tímto mišmašem, potom půjdeme na Česko“.²⁵ Tyto zprávy byly tak hojné, že prezidium zemského úřadu v Praze si vyžádalo oběžníkem z 22. března informaci, co je okresním úřadům o těchto pověstech známo. Četnická stanice ve Šlapánově odpověděla 30. března důvěrným zjištěním, že mezi místními příslušníky SdP je skutečně šířen názor, že mnoho Čechů dostalo po státním převratu do vlastnictví půdu, která náležela po staletí Němcům, a to zejména k hohenzollernským panstvím. Tato půda by prý měla být opět vrácena Němcům, což by se dalo provést v případě osamostatnění zdejších Němců. Četnická stanice ve Štokách konstatovala 31. března, že podle nálady příslušníků SdP v obvodu stanice by mohla být oprávněna domněnka, že počítají s osamostatněním zněmčelého území „pod mandátem třetí říše“.²⁶ Mezi provokace patřilo vzrůstající provolání Sieg heil, ein Volk, ein Führer zaznamenané v jihlavských veřejných místnostech a výkřiky „pane Bože, vysvoboď nás Hitler“ v noci na 26. března.²⁷

Ve stejné době probíhalo dokončování procesu rozleptávání dosavadních německých aktivistických stran, které pokračovalo obzvláště rychle mezi rolnictvem organizovaným v BdL. Je velmi pravděpodobné, že tajemník BdL profesor Raimund Siegl byl do německé agrární strany nasazen henleinovci, aby ji narušoval zevnitř, nebo byl touto stranou velice brzy získán pro spolupráci. Jihlavské listy o této jeho činnosti alespoň v červnu napsaly, že jako tajemník BdL posílal německé agrárníky do henleinovského sekretariátu.²⁸ Po zániku BdL se Siegl stal tajemníkem Bundu der Deutschen a po připojení zbytku Československa k Německu byl pak jmenován poslancem říšského sněmu v Berlíně jako jeden ze zástupců německého obyvatelstva v protektorátě.²⁹

Celostátně kapituloval BdL před Henleinem 23. března, kdy agrární orgán Deutsche Landpost uveřejnil prohlášení o vstupu BdL do SdP.³⁰ Dne 24. března uveřejnil Mährischer Grenzbote velký článek přes první stránku Aufbruch im Sudetendeutschum. BdL und Gewerbetepartei treten zur SdP über. Obsahem bylo konstatování, že němečtí agrárníci a živnostníci přestoupili do SdP, výzva ke společné práci a zjištění, že to

znamená konec rozdělení, které vedlo v jihlavském ostrůvku ke škodám německému. Zároveň zde bylo svolání k německým rolníkům ostrůvku a výzva k účasti na veřejné schůzi všech rolníků Jihlavska a Štöcka pod heslem Einheit – Heimat – Bauerntum svolané SdP na neděli 27. března.³¹

Akce připravená SdP k získání německých rolníků na 26. a 27. března měla celostátní charakter. Státní úřady se k ní postavily kladně z obavy, aby případných zákazů nebylo mezinárodně využito k agitaci proti ČSR, oběžník prezidia zemského úřadu v Praze z 25. března proto sděloval, že prezidium ministerstva vnitra telefonickým pokynem žádalo, aby projevy SdP v tyto dny byly ve všech případech povoleny.³²

Shromáždění konanému v jazykovém ostrůvku dne 27. března předcházelo v Mährischer Grenzboten svolání Deutsche Volksgenossen, Iglauer Landsleute podepsané místním vedoucím SdP MUDr. Erwinem Hansmannem, podle něhož se ukázalo, že jediným představitelem sudetských Němců je SdP. Svolání zároveň obsahovalo výzvu ke vstupu do strany končící sugestivními slovy: „Také ty musíš splnit svou povinnost a bojovat za vlast a právo, práci a chléb pro budoucnost tvých dětí“.³³

Jihlavského shromáždění se účastnilo podle rozsáhlé zprávy v Mährischer Grenzboten dva tisíce „Volksgenossen“, úřední relace psala o 850 až 900 osobách, z toho více než 80 % z venkova. Řečníky zde byli rolník ze Šlapánova Johann Heuschneider, který zdůraznil, že německý rolník stojí vedle kamaráda dělníka a neexistují žádné třídní rozdíly – jeho řeč byla tak agresivní, že její část byla v Mährischer Grenzboten zkonfiskována – a krajský vedoucí SdP JUDr. Alfred Kottek, advokátní koncipient ze Znojma, který působil předtím v Jihlavě. Ten zdůraznil, že připojením Rakouska k Německu se dokázalo, že systém politického katolicismu není správný. Dále vylíčil, jak došlo k přechodu německé křesťansko sociální strany, Gewerbeapartei a BdL k SdP, čímž bylo „ukončeno sjednocení Němců v Československu“. Shromáždění se rozhodlo odeslat Konradu Henleinovi telegram, že jihlavský jazykový ostrůvek stojí za ním. Úřední relace konstatovala, že nálada posluchačů byla agresivní.³⁴

Důkladné přípravy těchto shromáždění svědčí o tom, že SdP si od nich slibovala definitivní získání venkovského obyvatelstva. Četnická stanice v Pohledu hlásila 28. března, že obyvatelstvo jejího obvodu bylo zváno letáky okresního vedení SdP, k nimž bylo přiloženo Henleinovo svolání k sudetským Němcům. Pozvánky na schůzi byly ukončeny výzvou „Die Einigung ist vollgezogen, deutsche Bauer tue deine Pflicht“, vyjadřovaly uspokojení nad anšlusem Rakouska a obsahovaly výzvu ke vstupu do SdP. Z Bartoušova se schůze zúčastnili rolníci Josef Franz a Wenzel Hauptmann, kteří byli donedávna členy BdL, ale bylo o nich známo, že tajně sympatizovali s SdP.³⁵ O výsledku shromáždění hlásila též četnická stanice 4. dubna, že Josef Heuschneider na uvedené schůzi prohlašoval, že německé rolnictvo půjde s Henleinem buď k úplnému vítězství, nebo k zániku, a soudě z chování občanů německé národnosti z obcí patřících k obvodu této stanice po této schůzi měla jeho řeč vliv na „zesílení našemu státu nepřátelského smýšlení těchto občanů“.³⁶

Úspěchů dosáhla SdP i při rozbití německé živnostenské strany. Dne 23. března uveřejnil henleinovský tisk prohlášení předsedy Gewerbeapartei Aloise Stenzla, že rozpouští stranu a žádá její stoupence, aby se začlenili do SdP.³⁷ Dne 27. března oznámil Mährischer Grenzbote, že na základě rozhodnutí říšské konference Gewerbeapartei z 25. března poslal 27. března předseda místní skupiny a krajský zmocněnec této strany Karl Maly místnímu vedoucímu SdP dr. Hansmannovi psaní, v němž žádal o rozhovor za účelem převedení místní skupiny do SdP.³⁸ Podle další zprávy Mährischer Grenzboten se konalo 1. dubna poslední zasedání výboru místní skupiny Gewerbeapartei, na němž

bylo přijato usnesení, že místní skupina německé živnostenské strany se tímto dnem rozpouští a členové přestupují korporativně do SdP. Seznam členů měl být předán místnímu vedoucímu SdP, aby jim mohly být vystaveny členské legitimace.³⁹ Zdá se však, že jak uvidíme z dalšího, nelze těmito informacím německého tisku bezvýhradně důvěřovat.

Týž den, kdy konala SdP shromáždění rolnictva německého jazykového ostrůvku, uspořádala německá sociální demokracie v Jihlavě oslavy Dne žen. Bylo to jedno z posledních veřejných vystoupení německých organizací za demokracii. Oslav se zúčastnilo jenom asi 90 osob a Raimund Aschmann zde hovořil o připojení německých aktivistických stran k SdP a odsuzoval německou křesťansko sociální stranu, jejíž vedoucí představitel a ministr československé vlády, na Jihlavsku značně populární Erwin Zajicek, uváděl pozitivní výsledky, jichž bylo jednáním s vládou ve prospěch aktivistických Němců dosaženo, a za několik dní náhle změnil program; Aschmann dále odsuzoval nebezpečí šeptané propagandy a brutality fašismu. Řekl doslova, že henleinovci u nás svými nemožnými požadavky vyprovokují válku a budou pak volat Německo na pomoc. Všichni Němci v Československu měli podle jeho přesvědčení po stránce kulturní i jinak mnohem více práv než německá menšina v Itálii i v jiných státech a projev ukončil vyjádřením mínění, že porozumění je lepší než kanony.⁴⁰

Ve znamení zakládání nových místních skupin SdP na jihlavském venkově proběhl potom celý duben a konec měsíce byl pod vlivem příprav prvního máje, od nichž si SdP mnoho slibovala.

SdP zaznamenala v březnu a dubnu rapidní vzrůst počtu členstva, Státní policejní úřad ve Znojmě informoval jihlavské orgány o krajské poradní schůzi SdP konané 18. dubna v Dobšicích v okrese Znojmo. Krajský vedoucí SdP dr. Alfred Kottek zde konstatoval, že až do členské uzávěrky, kterou strana neustále váhajícím jednotlivcům vyhrožovala, musí SdP obsáhnout v každém místě nejméně čtvrtinu obyvatelstva. Jistý Brosch informoval, že stav členstva stoupl z 11 695 v březnu na 19 719. Z toho bylo zřízeno v jihlavském okrese deset nových místních organizací a přírůstek členstva zde činil od 1. do 15. dubna sedm set osob. S uspokojením bylo rovněž vzato na vědomí, že v celém kraji až na malé výjimky byly převzaty místní organizace bývalých aktivistických stran a celkový počet nových přihlášek v kraji Znojmo–Jihlava činil prý asi 14 tisíc.⁴¹

Z Jihlavska a Štocka máme k dispozici nejvíce informací o bývalém BdL. Dne 7. dubna hlásila četnická stanice v Pohledu, že všichni rolníci z Bartoušova, organizovaní dosud v BdL, vstoupili 5. dubna do SdP. Přihlášky těchto rolníků odevzdala 5. dubna okresnímu vedení v Jihlavě deputace složená z rolníků Antona Hauptmanna a Franze Langa. Vstup do SdP včetně obecního starosty Wenzla Neubauera se stal podle přesvědčení četnictva v důsledku agitace vyvinuté 27. března na schůzi v Jihlavě a rozšiřování Henleinova provolání. V Dlouhé Vsi nebyl tento fakt doposud zjištěn, dalo se však předpokládat, že rolníci také již do SdP vstoupili.⁴² Mährischer Grenzbote 12. dubna oznámil, že 6. dubna byla založena již 36. místní skupina SdP v jihlavském jazykovém ostrůvku, a to v Sasovu, dne 12. dubna byly zřízeny dvě další místní skupiny v Bartoušově a Popicích; do skupiny v Bartoušově vstoupilo 29 členů. Následovalo založení místních skupin v Hosově s 21 členy a v Beranovci s 41 členy a do konce dubna vznikly ještě nové místní organizace ve Studénce (od té doby náleželo členstvo do skupiny ve Štokách), v Bílém Kameni a Cerekvičce (s 21 členy) a posléze 30. dubna v Loučkách.⁴³ Znamenalo to, že v jihlavském jazykovém ostrůvku pracovalo již 44 místních skupin SdP a vytváření dalších skupin pokračovalo i v květnu. Dne 9. května vznikla již 51. místní

skupina na Jihlavsku a Štocku ve Starých Horách.⁴⁴ Víme-li, že jazykový ostrůvek tvořilo 54 obcí, popř. osad, měla SdP počátkem května své organizace v 94 % sídlišť.

Zvýšená aktivita zaměřená na zemědělské obyvatelstvo je zřejmá i z informační zprávy četnické stanice ve Stonařově za duben. Říká se v ní, že SdP pořádala v šesti obcích důvěrné schůze. Dne 2. dubna v Suché, kde bylo získáno 13 členů, takže počet členstva stoupl na 24, 3. dubna v Rosicích, zde SdP získala 16 členů, a proto byla založena místní skupina strany, 10. dubna ve Falknově (dnes Sokolíčko), přítomno bylo 25 rolníků, členů BdL, pro SdP získáno 16 členů a byla zde založena místní skupina, 23. dubna v Beranovci, schůze se účastnilo 30 rolníků, členů BdL, pro SdP bylo získáno 21 členů a byla založena místní skupina, a 30. dubna v Loučkách, kde bylo přítomno 25 rolníků, členů BdL, do SdP jich vstoupilo 18, takže rovněž zde byla založena místní skupina této strany.⁴⁵ Podobné zkušenosti získala i četnická stanice v Pohledu: 4. dubna hlásila, že z počínání německých občanů zdejších obcí, kteří se ve večerní době často scházejí k důvěrným poradám v soukromých bytech jednotlivců, je možno soudit, že SdP silně a tajně agituje pro získávání nových členů z řad BdL. Podle chování obyvatel německé národnosti bylo možno mít za to, že tato agitace se setkává s výsledkem, většina členů BdL souhlasí s programem SdP a v nejbližší době se k této straně připojí.⁴⁶

Dospíváme ke zjištění, že zřejmě v průběhu dubna, popř. do začátku května byl přechod BdL do SdP uskutečněn. Již 10. dubna se konalo shromáždění místních vedoucích rolnictva a jejich zástupců, k nimž promluvil okresní zástupce rolnictva Josef Schütz a zejména s velkým souhlasem byl přijat projev člena hlavní rolnické rady Hanse Heuschneidera o zasedání tohoto orgánu sudetského rolnictva vytvořeného na vůdcovském principu, „který rolníkům přešel do masa a krve“. Další referáty zde měli okresní vedoucí SdP JUDr. Franz Brummer, jeho zástupce MVDr. Friedrich Schmidt a Josef Sräga. V jednání s bývalým vedoucím představitelem BdL v jihlavském jazykovém ostrůvku, které údajně předcházelo, byla prý dohodnuta likvidace majetku této strany.⁴⁷ Policii se pak podařilo zadržet pozvánku na schůzi místních zástupců rolnictva v Jihlavě 24. dubna, v níž okresní zástupce rolnictva Josef Schütz přikazoval, aby ve všech místních skupinách SdP, v nichž dosud místní zástupci rolnictva nebyli ustaveni, se tak stalo. Tato důvěrná schůze, které se zúčastnilo 46 zástupců rolnictva z jihlavského okolí, jednala pak o včlenění bývalých stoupenců BdL do SdP.⁴⁸

Zástupci ostatních aktivistických stran na jihlavské radnici – ve vlastní Jihlavě měl BdL velmi slabé pozice – se ještě diktátu SdP bránili. Mährischer Grenzbote uveřejnil 14. dubna prohlášení předsedy klubu německých měšťanských městských radních a členů městského zastupitelstva. Na zasedání tohoto klubu se jeho předseda zlatník Karl Maly, městský radní za Gewerbeartei, zeptal členů, jak se stavějí k současné politické situaci a zda chtějí vstoupit do SdP. Všichni členové prohlásili, že do SdP nevstoupí, nýbrž budou vykonávat své mandáty v duchu svých stran až do nových voleb. Z jedné strany bylo prohlášeno, že se nikdy nepodrobí diktátu dr. Hansmanna, bylo proto usneseno, že klub pod vedením Malého bude dále existovat.⁴⁹

Jednotlivé strany, jejichž zástupci tento klub tvořili, tj. Gewerbeartei a německá křesťansko sociální strana, však již před SdP kapitulovaly. Mährischer Grenzbote proto uveřejnil 24. dubna zprávu o dalším kroku ke sjednocení: do SdP prý byl převeden tzv. pohřební fond místní skupiny bývalé Gewerbeartei.⁵⁰ Informace však byla nepravdivá, neboť i když německá živnostenská strana přestoupila celá i s představenstvem do SdP – její vedoucí činitel v Jihlavě Karl Maly, stejně jako křesťanský sociál obchodník Ferdinand Piskorz, penzistka Františka Musilová a malíř písma a natěrač Johann Steinhauser ještě počátkem května členy SdP nebyli⁵¹ – nastaly komplikace s pohřebním fondem při

bývalé Gewerbepartei, do něhož přispívalo i několik Čechů a židů. Majetek fondu činil asi 20 tisíc korun, které by si SdP ráda přivlastnila, ale Čechy a židy by chtěla vyloučit. Proti tomu se postavil bývalý předseda německé živnostenské strany Karl Maly a prohlásil, že ač strana k SdP přistoupila, fond zůstane nadále tím, čím byl dříve. Následkem toho nastalo mezi Malým a Hansmannem stupňující se napětí. Bývalé členstvo německé živnostenské strany brojilo proti tomu, aby bylo předáno SdP, a někteří prý se vyslovili, že nebudou platit žádné příspěvky. Také bylo zjištěno – pokračovala situační zpráva státního policejního úřadu v Jihlavě – že bude-li při volbách do městského zastupitelstva v Jihlavě podána jenom kandidátní listina SdP, odevzdají při volbách jen neplatné lístky. Totéž se proslýchalo i o německé křesťansko sociální straně.⁵²

Celkově je však možno míti za to, že do obecních voleb, které se v Jihlavě konaly 12. června, byl i převod členů Gewerbepartei do SdP ukončen.

Nejobtížnější situace pro SdP, hovoříme-li o německých občanských stranách, nastala při získání členstva křesťansko sociální strany.

Zpráva státního policejního úřadu v Jihlavě z 10. května říká, že ač vedení německé křesťansko sociální strany přistoupilo společně s BdL k SdP, nemá to pro Jihlavu valný význam, neboť členstvo v Jihlavě váhá k SdP přistoupit, takže dosud vplynulo do SdP mizivé procento. Předsednictvo křesťansko sociální strany schválilo návrh na vystoupení z vládní koalice a připojení k SdP dne 24. března,⁵³ jihlavské spolky Deutscher christlich-sozialer Verein a Volksbund der deutschen Katholiken se ale usnesly na svých schůzích nepřistupovat k SdP korporativně, nečinily však ve vstupu jednotlivcům potíže.⁵⁴ Snaha o získání stoupenců křesťansko sociálního hnutí pro SdP pokračovala i v červnu, kdy se nápor henleinovců obracel proti českému faráři u minoritů konzistornímu radovi Šebestiánu Vavrečkovi, kterého donutili svou agitací mezi členy spolku německých katolických tovaryšů, v němž byl Vavrečka jedenáct let předsedou, aby se této funkce vzdal. Vavrečka se ohradil v zasláném uveřejněném v Mährischer Grenzbote proti tomu, jako by byl při obecních volbách agitovat pro československou lidovou stranu a proti SdP.⁵⁵ V zájmu získání křesťansky smýšlejícího obyvatelstva německé národnosti neváhali vedoucí činitelé SdP dr. Brummer a dr. Hansmann účastnit se 10. července slavnostního koncertu uspořádaného spolkem německých katolických tovaryšů na počest primicianta P. Jana Bastla. Primiciant byl zdravěn německým pozdravem a jménem spolku oslovil přítomné Franz Puls, který vyjádřil radost nad početnou účastí stoupenců SdP a přání jihlavských Němců získat do Jihlavy německého kněze.⁵⁶

Výsledkem procesu glajchšaltování, který však u křesťansky smýšlejícího obyvatelstva zřejmě nebyl zcela ukončen, byl vzrůst počtu členů místní skupiny SdP v Jihlavě. Ta měla počátkem roku 1938 podle informací získaných státní policií 1200 členů, od Gewerbepartei přistoupilo 240 nových členů, od BdL, který však jak víme byl ve vlastní Jihlavě jen velmi málo početný, a od německých křesťanských sociálů něco přes dvě stě, takže v polovině května čítala místní skupina asi 1700 členů.⁵⁷

Stejných úspěchů dosáhla SdP při ovládnutí nepolitických organizací, z nichž nejdůležitější byly Deutscher Kulturverband (DKV), Bund der Deutschen (BdD) a Deutscher Turnverein. Již počátkem dubna 1938 předpokládala zpráva státního policejního úřadu v Jihlavě, že všechny tři spolky pracují společně s SdP a dokládala to tím, že často je slyšet z úst „Němců jinak orientovaných“, že BdD i DKV jsou filiálkami SdP.⁵⁸ Ještě ve větší míře to platilo o turnvereinu.

V BdD skutečně prosadilo Henleinovo hnutí velice záhy svůj vliv, i když ještě v srpnu 1938 byl vedoucím místní skupiny v Jihlavě Karl Maly.⁵⁹ Poměrně dlouho vzdoroval DKV, který ovládali umírněnější Němci a ti 19. dubna 1936 zabránili zvolení vyhraně-

ných nacionalistů obchodníka s vínem Emanuela Sladka a Raimunda Siegla do výboru. Zcela pod vlivem SdP byli turneři vedení předsedou ing. Konradem Weignerem a cvičitelem Emanuelem Sladkem. Ti spolu s akademickým spolkem Iglavia byli považováni za nejradikálnější složku německého nacionalismu.⁶⁰ V rámci usměrňovací akce i méně významných organizací usnesl se např. 1. července na své mimořádné valné hromadě Klub německých cyklistů přestoupit z Moravskoslezského svazu cyklistů k německému svazu a odborová organizace zaměstnanců přistoupila ke svazu zaměstnanců v Jablonci n. Nisou.⁶¹

Zbývá ještě podívat se na zaměření SdP na mládež a na dělnictvo. Velká část úředních zpráv mluví o tom, že nejradikálnější složku hnutí tvořili mladí lidé, stejně tak z BdL vstupovali do Henleinovy strany především rolníčí synové, a to do značné míry pod vlivem působení Franze Köpernicka z Čížova na Stonařovsku, jehož otec stejného jména měl značnou autoritu jako zemský poslanec za starého Rakouska a jako jeden z vedoucích činitelů BdL.⁶² Rovněž získávání studující mládeže bylo usnadněno jejím nacionálním radikalismem. V červnu bylo zjištěno, že německá mládež sympatizující s SdP, hlavně však studující, nosí v levé klopi kabátu červeně smaltovaný odznak v podobě blesku s utatými hroty a stříbrnými okraji s nápisem Eine Jugend, ein Volk.⁶³ Bez bližšího dokazování je proto možno konstatovat, že již záhy po anšlusu Rakouska měla SdP vliv na převážnou část německé mládeže. Dne 3. září se konala ve velkém sále hotelu Jihlavský dvůr tzv. Feierstunde německé mládeže pod heslem Volksjugend, Schule und Elternhaus in einer Front. Přítomni byli zástupci SdP, pedagogové a představitelé spolků. Projev měl okresní vedoucí mládeže Josef Martin, a to již zcela otevřeně v nacistickém duchu. Prohlásil, že nacionálně socialistický světový názor vrátil německému národu opět čest a svobodu. Sudetská mládež je a zůstane německá a její duch je nacionálně socialistický. Na závěr přísahali účastníci věrnost „sjednotiteli sudetských Němců“ Konradu Henleinovi.⁶⁴

Dne 10. dubna se konalo shromáždění zástupců dělnictva, které údajně vyvolalo živý zájem „dělnických kamarádů“ a nutnost v krátkých časových úsecích diskutovat a školit dělníky v důležitých aktuálních dělnických otázkách. Směr udával okresní zástupce dělnictva Josef Krautschneider a mluvilo se i o nemocenských pokladnách a o zřizování sociálních institutů.⁶⁵ Pro celkové nálady mezi dělnictvem a pro diskuse probíhající mezi zastánci demokracie na jedné a totality na druhé straně je potom příznačný rozhovor, který se odehrál mezi stoupenci a odpůrci Henleina 28. dubna na dvoře továrny na plyše a stal se předmětem úředního šetření. Rozhovor dokládá rozjitřenou atmosféru v souvislosti s rozsáhlými přípravami SdP na oslavy prvního máje.⁶⁶ Po prvním květnu uveřejňoval Mährischer Grenzbote pod názvem Die deutsch-soziale Tat rubriku, v níž mj. oznamoval, že různé německé firmy z Jihlavy a okolí se rozhodly zaplatit svým dělníkům mzdu za 1. květen bez rozdílu národnosti, popř. dát jim květnový dar (Maispende), jako tiskařská firma Rippl a syn po 10 Kč, konfekční firma Brinek 20 Kč apod.⁶⁷ Počátkem května proběhla jednodenní stávková dělníků v jihlavské továrně na pletené zboží firmy Fischer a Oesterreicher. Vedoucí závodu Bienenfeld propustil jednoho dělníka, ostatní však žádali jeho přijetí zpět. Věci se ujal důvěrník Deutscher Arbeitergewerkschaft, dělníci stávkovali v sedě a rozhodli se neopustit továrnu dříve, než bude splněn jejich požadavek. Jednání skončilo dohodou: propuštěný dělník byl přijat zpět a propuštěn byl vedoucí závodu Bienenfeld, hlásící se nepochybně k židovskému vyznání. Místní vedoucí SdP dr. Hansmann zaslal potom dělníkům firmy písemné uznání, v němž ocenil i postoj obou šéfů firmy.⁶⁸ Koncem května uveřejnil Mährischer Grenzbote článek Deutsche Arbeiter verlassen undeutsche Verbände konstatující, že

také v Jihlavě se „doposud marxisticky organizovaní“ němečtí dělníci parní pily a továrny na rakve firmy Schindler a syn rozhodli začlenit do DAG, rovněž v Německé Vyskytné (dnes Vyskytná nad Jihlavou) vystoupilo německé dělnictvo z „marxistických odborů“ a připojilo se k DAG.⁶⁹ Zvýšené henleinovské propagandě bylo německé dělnictvo vystaveno i v souvislosti s obecními volbami v Jihlavě, jak uvidíme níže. Koncem června sdělilo místní vedení SdP zprávou v Mährischer Grenzbote, že Deutscher Männergesangeverein v Jihlavě vyslovil na základě intervence strany ochotu otevřít brány své zkušebny také německým dělníkům a poskytnout jim možnost účastnit se zkoušek zpěvu. Zájemci se měli ohlásit u vedení spolku a vykázat se stranickou legitimací, popř. potvrzením.⁷⁰ Podle příkazu okresního vedení měly pak všechny místní skupiny strany hlásit do 6. září okresnímu vedení počet dělníků a úředníků, popř. zaměstnanců v každé obci, obor zaměstnání všech dělníků, popř. členů SdP, počet organizovaných v DAG, počet organizovaných jinde i počet odborově neorganizovaných.⁷¹ Oběžník zemského úřadu v Brně z 15. července prikazoval zjistit vytváření závodních buněk SdP v závodech. Tyto buňky pracovaly ilegálně a měly podávat okresním vedením zprávy o sociálních poměrech v závodě a o všech událostech, zejména v závodech důležitých pro obranu státu. Zpráva státního policejního úřadu v Jihlavě z 27. července říká, že důvěrným šetřením bylo sice zřízení závodních buněk SdP v místních průmyslových závodech zjištěno, úřadům se však nepodařilo získat ani jména vedoucích jednotlivých buněk, ani zjistit vyvíjenou činnost.⁷²

Není divu, že v souvislosti s poměrně snadno dosahovanými úspěchy sebevědomí SdP vzrůstalo. Četnická stanice ve Stonařově hlásila 8. dubna okresnímu úřadu v Jihlavě, že příslušníci SdP v obci chovají se politicky živěji, hromadně naslouchají u radioaparátů zprávám Hitlera „a jiných říšských propagátorů“, čímž dávají očividně najevo souhlas s nynějším režimem v Rakousku a s počínáním Henleina. „Hlavní nedostatek však jmenovitě způsobuje ta okolnost“, čteme dále v relaci, „že místodržitelem Rakouska se stal stonařovský rodák Arthur Seyss-Inquart, kterého hodlá osobně navštívit u příležitosti letošního velikonočního zájezdu do Rakouska několik místních přívrženců SdP, mezi nimi též obecní tajemník Johann Hain.“⁷³ Státní policejní úřad v Jihlavě ve své měsíční přehledné zprávě o politické situaci za duben dospěl ke shodnému zjištění, že politické události v zahraničí, zejména v Rakousku, působily na české obyvatelstvo skličujícím, na německé obyvatelstvo povzbuzujícím způsobem.⁷⁴

Jedním z důvodů dalších úspěchů SdP byla tuhá stranická disciplína a výborně fungující zpravodajský aparát. Dne 7. dubna oznamoval státní policejní úřad v Jihlavě, že SdP dává prostřednictvím svých členů bedlivě sledovat a stopovat veřejné orgány, zvláště zaměstnance státního policejního úřadu a české zaměstnance na radnici. Zjištěné poznatky členové sdělovali dr. Hansmannovi, který o nich podával zprávy jednak na měsíčních schůzích, jednak – jak se to v poslední době nejvíce dalo – byly třeba i nepatrné nesprávnosti českých zaměstnanců uveřejňovány v Mährischer Grenzbote.⁷⁵ Na oběžník zemského úřadu v Brně o zamýšleném zřízení oddílů SA a SS podle říšského vzoru odpověděl týž úřad 23. dubna, že podle důvěrného zjištění vyhlédlo vedení SdP pro každou ulici ve městě devět mužů, kteří mají tvořit tzv. Kameradschaft. Účelem prý bylo čelit rozmachu komunismu, o uniformování nebylo nic slyšet. Jména osob nebyla dosud známa, neboť měla být určena v nejbližší schůzi, jakmile bude odvolán zákaz shromáždění. Za přesné provedení tohoto příkazu a za zřízení těchto kameradschaftů byl odpovědný sám místní vedoucí SdP.⁷⁶ Sledování českého obyvatelstva se stupňovalo a na oběžník zemského úřadu v Brně ze 7. července o hlídkování SdP podal státní policejní úřad v Jihlavě 26. července tuto zprávu: „V městě Jihlavě jest zařízeno hlídkování

členů SdP za tím účelem, aby každý pozoruhodný případ, např. každý zákrok strážníka, vyzvědění různých zpráv apod., byl znám dříve SdP. Každý pozorovatel, kteří jsou z řad nezaměstnaných, každý takový zjištěný případ hlásí předsedovi místní skupiny a tento dle okolností dá případ dále. Město je rozděleno na úseky, ve kterých je důvěrník-pozorovatel, ke kterému docházejí členové SdP, případně on k nim, při čemž si vyměňují názory. Pořizování plánů se zakreslením význačných budov dosud nebylo pozorováno, avšak mezi členy SdP se vyskytují řeči o tom, kdo bude v případě autonomie dosazen na ten který úřad.⁷⁷ Předtím sděloval rovněž týž úřad 13. července, že v Jihlavě nebylo při SdP zřízeno žádné propagační oddělení, místní vedení však udržuje stálé hlídky, které sledují po městě každé hnutí i státních zaměstnanců a podávají zprávy sekretariátu strany. Tyto zprávy dostává k posouzení okresní vedoucí SdP dr. Brummer a místní vedoucí dr. Hansmann, kteří je posílají po třídění ústředí strany v Praze.⁷⁸ Podobně četnická stanice v Pohledu hlásila 11. července okresnímu úřadu v Německém Brodě, že podle sdělení spolehlivého důvěrníka vydala SdP místním skupinám směrnici pro schůze obecních zastupitelstev: ortsleiteri se bezpodmínečně musili zúčastnit všech schůzí těchto orgánů obecní samosprávy, aby byli o všem informováni a mohli podávat zprávy okresnímu vedení. SdP zavedla vůbec tuhou stranickou disciplinu a za starosty obcí za tuto stranu mohli být navrhováni pouze ti kandidáti, kteří složili do rukou ortsleitera slib věrnosti Konradu Henleinovi a jeho hnutí a koho uznalo krajské vedení strany za spolehlivého.⁷⁹ Státní policejní úřad v Jihlavě referoval 27. července, že SdP má k dispozici dobře fungující kurýrní aparát na kolech a motocyklech utvořený z mladých turnerů, kteří zajišťují udánlivě za cvičebními účely turnerských jednot až na státní hranici do Slávic a do jižních Čech na Novobystřicko.⁸⁰

Koncem dubna zejména v souvislosti s rozsáhlou agitací SdP za manifestace na 1. máje byla v Jihlavě hlavně v důsledku henleinovských provokací značně výbušná nálada. Při agitaci pro vstup do SdP bylo vyhrožováno, že Hitler bude Čechy věšet,⁸¹ objevovaly se výhrůžky, že budou rozstříleny české měšťanské školy v Dobroníně, Šlapánově a ve Štokách.⁸² Dne 23. dubna a opětovně v noci z 30. dubna na 1. května byly ve výkladních skříních ponejvíce židovských a katolických obchodníků v Jihlavě vylepeny nálepky s textem Am 1. Mai einig mit Konrad Henlein.⁸³ Dne 27. dubna v době zatemňovacího cvičení CPO provolávali němečtí turneři v tělocvičně heil Hitler, ein Reich, ein Führer.⁸⁴

Bylo to již po karlovarském sjezdu SdP, na němž 24. dubna vyhlásil Henlein ultimativním způsobem osm požadavků svého hnutí, které měla vláda splnit.⁸⁵ O karlovarském sjezdu a zejména o velkém Henleinově projevu referoval 26. dubna na měsíční schůzi ve Štokách okresní vedoucí dr. Brummer. Jeho slova o autonomii sledovali přítomní s napjatou pozorností a přijali je s vřelým souhlasem.⁸⁶

Celkové ovzduší v Jihlavě v této době bylo již značně výbušné. Prvomájového tábora SdP v Jihlavě se účastnilo podle Mährischer Grenzbote šest tisíc lidí, úřední zpráva mluví o 1200–1500 osob. Poprvé zde bylo zdraveno veřejně podle nacistického vzoru zdviženou pravicí. Na táboru, který se konal ve znamení osmi karlovarských požadavků, mluvil poslanec Anton Sogl. Řekl, že SdP se veřejně přiznává k nacionálně socialistickému světovému názoru a vyslovil radost z rakouských událostí, kde „rakouský lid dosáhl toho, co si přál“. Požadavkem SdP bylo vypsání obecních voleb, aby Němci mohli dokázat svou věrnost Konradu Henleinovi. Kritizoval dále německé sociální demokraty, kteří se účastnili na náměstí tábora společně s českými politickými stranami, a prohlásil, že nejsou hodni toho, aby se nazývali Němci. Svůj projev skončil provoláním Ein Volk, ein Ziel, ein Führer. Dalším řečníkem byl poslanec Wolfgang Zierhut,

který označil osm karlovarských bodů za minimum. Vývody byly často přerušovány skandováním svoláváním Sieg heil, zejména při zmínkách o Hitlerovi, Henleinovi a o Rakousku.

Policejní relace o tomto táboru je ukončena důležitým zjištěním, že totiž dosavadní projevy SdP byly zaměřeny proti bývalým tzv. aktivistickým německým stranám, tento tábor však měl zahrocení vysloveně protičeské.⁸⁷

Henleinovské oslavy 1. máje přispěly k prohlubující se skleslosti českého obyvatelstva, mezi nímž působilo rozruch množství říšskoněmeckých praporů s hákovým křížem vyvěšených při oslavách. Německé vlajky mohli podle vládního ujednání vyvěsit na svých domech říšskoněmečtí státní příslušníci, což byli místní Němci, kteří měli dříve rakouské státní občanství a anšlusem Rakouska získali německou státní příslušnost. Relace státního policejního úřadu mluví o vyvěšených 17 praporech a 38 vlajkách,⁸⁸ české obyvatelstvo se zpočátku srocovalo a chtělo říšské prapory odstranit, později se však uklidnilo. Stal se pouze jeden incident, v noci na 2. května byl hozen kus cihly do okna říšského Němce továrníka Herberta Messerschmidta, v němž měl předešlého dne říšský prapor.⁸⁹

Od počátku května se objevovaly v Mährischer Grenzbote rozsáhlé články o pronásledování Němců v Jihlavě, kteří zdravili zdviženou pravicí, popř. nosili bílé punčochy a dirndly. Jsou zde i útoky proti činitelům jihlavské státní policie pro jejich prý stranické jednání. Situaci charakterizovaly Jihlavské listy v článku Pavla Kypra Ohrožení veřejného klidu v Jihlavě tak, že již po celý minulý měsíc bylo možno pozorovat přírůstek jevů, které vážným způsobem ohrožují veřejný klid ve městě. Tyto zjevy – dočteme se zde – jsou vyvolávány výhradně Němci a německá propaganda pracuje v poslední době takovým způsobem, že je nutno, aby byla co nejdříve a co nejostřeji zakřiknuta. Několik případů z minulého týdne počínaje články v Mährischer Grenzbote, zaslánem okresnímu hejtmanovi a konče případem vrchního účetního Miksche (ten začal být soudně vyšetřován, protože v noci na 4. května v Jihlavě vykřikoval, že Čechy patřilo už dávno pověsit a že Němci Čechy brzy vypráskají z republiky, řízení však bylo zastaveno)⁹⁰ ukazuje dostatečně, do jaké nálady má být vehnáno německé obyvatelstvo v Jihlavě. Všechno je zaměřeno k vyvolání nějaké srážky, končil Kyprův článek.⁹¹

Zmíněné zasláno okresnímu hejtmanovi dr. Bočanovi se týkalo případu, který náležitě rozvířil Mährischer Grenzbote. Turner Anton Bäumel se v noci z 5. na 6. května při návratu z tělocvičny loučil s ostatními turnery zdvižením pravice s pozdravem Heil Euch. Všichni byli zadrženi policistou a po zjištění totožnosti propuštěni, Bäumel však nemohl totožnost prokázat, byl proto odveden na strážnici a tam prý týrán. Vedlo to k útoku proti českým úřadům a zasláno do Mährischer Grenzbote podepsal dr. Hansmann.⁹²

České obyvatelstvo i za této situace stále zachovávalo zdrženlivost, proto bylo nutno sáhnout k ostřejším provokacím. Již po vyhlášení částečné mobilizace – v noci na 26. května – byly namalovány hákové kříže na pomníku Jana Husa a na lavičkách na tehdejší náměstí Svobody, dále na pomníku T. G. Masaryka na tehdejší Štefanikově náměstí, na budově krajského soudu a na domech v Havlíčkově a Pražské ulici. Na několika místech byly opět černou barvou a špatným pravopisem namalovány nápisy jako „Prič s Henleinem“, „Oběžte Henleina“ apod. a u některých byly namalovány i šibenice. Úřady i český tisk se domnívaly, že nápisy byly napsány stejnými pachateli, kteří malovali hákové kříže a že šlo proto o jasnou provokaci.⁹³ Nasvědčovala tomu i skutečnost, že okresní a místní vedoucí SdP vypsalí odměnu tisíc korun tomu, kdo pachatele oznámí nebo přispěje k jeho odhalení.⁹⁴ Přibližně ve stejné době se začaly objevovat v oběhu

československé mince s vyraženým hákovým křížem.⁹⁵ V noci z 6. na 7. května přibil neznámý pachatel na vrata domkáře Františka Holakovského v Loučkách výhrůžný lísek, který obsahoval nadávky česká svině, cikánská pakáž, zlodějský všivák, „drekana Kerl kommunistischer“ apod.⁹⁶ a jistý jihlavský velkoobchodník dostal 10. května anonymní dopis psaný německy, že je zaznamenán v listině mezi židy, kteří budou umývat záchody, a pak bude oběšen.⁹⁷ Zvyšoval se počet sporů a hádek ve veřejných místnostech: v noci na 4. května byli napadeni Češi v kavárně Sport, kteří dokazovali, že Němci nejsou v republice utlačováni, slovy: „Vás Čechy patřilo už dávno pověsit“ a „však my vás brzy odtud vypraskáme z republiky“.⁹⁸ U krajského soudu v Jihlavě bylo rovněž zahájeno trestní řízení s majitelem pasířského závodu Aloisem Rychlým a jeho šesti zaměstnanci, protože vyráběli odznaky s hákovými kříži.⁹⁹ Hákové kříže byly rovněž vyryty 12. května na několika lavičkách v městském parku.¹⁰⁰ Trestní řízení, které však bylo podobně jako u A. Rychlého a ostatních zastaveno, bylo rovněž zahájeno s rozšiřovatelkou zprávy, že v případě vypuknutí války to udělá prezident Beneš tak jako v Rakousku, poněvadž bychom válku stejně nevyhráli.¹⁰¹

O ohlasu květnové mobilizace nemáme dostatek přímých zpráv, vedení SdP však reagovalo výzvou ke klidu. Četnická stanice v Německém Šicndorfu (poté Střelecká, nyní součást Dobronína) oznámila okresnímu úřadu v Německém Brodě, že ve dnech 21. a 22. května nebyly zjištěny žádné poznatky o činnosti SdP proti obranným opatřením. Veškerí vůdci strany z obvodu stanice dleli mimo své domovy a byli shromážděni, jak se zjistilo později, u hlavního vedení SdP v Jihlavě, odkud se vrátili do svých domovů teprve třetí den v dopoledních hodinách.¹⁰² Tento rázný akt vlády způsobil ve vedení SdP paniku a obavy, že strana bude zakázána.¹⁰³ A tyto obavy jsou zřejmé i z oběžníku okresního vedení SdP Jihlava-Štoky z 21. května, zachyceného úřady. Oběžník obsahuje naléhavou výzvu ke všem „kamarádům“ zejména ale vedoucím funkcionářům („Amtswalter“), aby pod vlivem posledních událostí plnili tyto body: 1. udržovali disciplinu a co nejpřesněji sledovali linii vedoucích, 2. nedali se nikým vyprovokovat a vyhuli se všem srážkám, 3. za zvláštních okolností v obzvláště vážných případech vyklidili ulice a 4. hlásili okresnímu vedení okamžitě a s přesným vylíčením skutkové podstaty zákroky „proti našim kamarádům“. Tato směrnice, kterou podepsali okresní vedoucí dr. Brummer a okresní jednatel Franz Folter, měla být uvedena ve známost všem sudetským Němcům a mělo být vyžadováno její co nejpřísnější dodržování.¹⁰⁴

Teprve v této době se ministerstvo vnitra odhodlalo k posílení stavu četnických stanic. Víme však pouze to, že velitelství četnického oddělení v Chrudimi se dotázalo 25. května okresního úřadu v Německém Brodě, ve kterých stanicích považuje za potřebné, aby byl zvýšen systemizovaný stav četnictva. Okresní úřad odpověděl, že je žádoucí zvýšení stavu ve stanici v Německém Brodě o tři muže a dále o jednoho muže ve stanicích s výbojnou německou menšinou v Bedřichově, v Německé Vyskytné (dnes Vyskytná nad Jihlavou) a ve Šlapánově.¹⁰⁵ Skutečný výsledek zde není znám, ještě v říjnu však neměly např. některé četnické stanice zřízen telefon.¹⁰⁶

K dalšímu zjitření situace přispělo vypsání obecních voleb v Jihlavě i v některých dalších obcích jihlavského jazykového ostrůvku, i když k volbám došlo poměrně krátce po květnové dílčí mobilizaci. Obecní volby v Jihlavě se měly konat již na podzim 1937 (předtím byly roku 1929), pro vzednutí vlny nacionalismu byly však odloženy. Nyní na nich trvala SdP, i když volby nebylo nutno konat, jestli se politické strany a zájmová seskupení dohodly na rozdělení mandátů. Takovou dohodu nabídly české politické strany v Jihlavě i SdP s tím, že tato strana dostane v příštím obecním zastupitelstvu 17 mandátů. SdP však na tuto dohodu nepřistoupila a odmítla o nabídce vůbec jednat.¹⁰⁷ Důvody

byly nasnadě a uvedl je již na prvomájové manifestaci poslanec Sogl a nyní i K. H. Frank.

Volební boj přispěl opět k řadě incidentů: tak 2. června ve 20.30 hod. došlo na tehdejší Masarykově náměstí ke shluknutí asi sta osob, poněvadž čeští mladíci postříkali 19 letému Josefu Eiglovi bílé punčochy inkoustem. Týž den v 21.15 hod. útočila ve stejných místech skupina českých mladíků na skupinu německých mladíků, z nichž jeden měl bílé punčochy. Utekl do hostince, kam ho pronásledovalo dvě stě osob. Když se obecnost rozešla, doprovodila jej stráž do bytu, druhý den učinil napadený oznámení u dr. Hansmanna, že byl ztýrán. V zájmu udržení klidu před volbami vyzval proto správce státního policejního úřadu v Jihlavě vrchní policejní rada dr. Wiedermann vedoucí turnerské organizace a SdP k vydání pokynu, aby se jejich příslušníci zdrželi nošení bílých punčoch, a redaktory Západomoravského kraje, Jihlavských listů a Mährischer Grenzboten, aby se občané vystříhali výstředností a incidentů.¹⁰⁸ Tuto výzvu také zmíněné časopisy uveřejnily, i když v Mährischer Grenzboten v neadekvátní formě.¹⁰⁹

Dne 10. června vyšlo volební číslo Mährischer Grenzboten obsahující rozsáhlý úvodník od Gustava Rippla Unser Führer ruft – wir folgen a s velkým portrétem Konrada Henleina. Úvodník měl tak útočný a štvavý tón, že část ho byla zkonfiskována¹¹⁰ a vyznačoval se mj. obzvláštním zaměřením na dělnictvo tvrzením, že právě mezi dělnictvem našel Henlein idealisty schopné obětí, kteří jsou připraveni nasadit a obětovat vše pro ideu, o které věří, že je dobrá a správná. Číslo obsahovalo dále velký článek Wie denkt der deutsche Arbeiter? o sociální otázce z protimarxistického hlediska a Veno Sedlak, jeden ze starších německých nacionalistů a vedoucí činitel deutsche Nationalpartei (Heimatpartei) úředně rozpuštěné roku 1933 zde uveřejnil článek Warum Liste 8?¹¹¹

Ve stejný den se konala v Jihlavě voličská schůze SdP. Dne 11. června v 9.30 hod. telefonoval o ní dr. Wiedermann nadřízeným úřadům: na schůzi promluvil okresní vedoucí SdP dr. Brummer, krajský vedoucí dr. Kottek a poslanec Karl Hermann Frank. Řeči byly zahroceny ostře proti vojsku (při té příležitosti je nutno upozornit, že podle telefonické zprávy prezidiu zemského úřadu z 1. června navštívili 31. května Jihlavu ministr národní obrany František Machník v doprovodu generálů Jana Syrového, Ludvíka Krejčího a Antonína Hasala a po prohlídce kasáren odjeli všichni na hranice směrem Telč–Dačice–Slavonice)¹¹² a bylo zdůrazněno, že volby mají největší politický význam, svět prý čeká s napětím, co bude u nás po volbách. SdP potřebuje legalitu totality. Volby v ČSR se konají pod bajonety české soldatesky. Zdivočelých hraničářů se nebojíme. Henlein má právo mluvit jménem všech sudetských Němců. Zesměšňován byl předseda německé sociálně demokratické strany poslanec Wenzel Jaksch. Nálada byla velmi bouřlivá, schůze se účastnilo hodně lidí z venkova a v noci po schůzi došlo ke třem případům rvačky, ve kterých byly tři osoby zraněny.¹¹³ Dr. Hansmann si na policii stěžoval, že ve dvě hodiny v noci byl volán telefonicky k nemocnému dítěti, protože se obával mystifikace, ptal se po čísle telefonu volajícího a bylo mu sděleno, že je to redakce Jihlavských listů.¹¹⁴

Po této stručné informaci poslal státní policejní úřad podrobnější písemnou relaci prezidiu zemského úřadu v Brně a prezidiu ministerstva vnitra, jak to bylo obvyklé v případě závažnějších událostí. Z relace se dozvídáme toto.

Schůzi zahájil dr. Hansmann, který vzpomněl „dvou nevinně zastřelených kamarádů“ (krátce předtím došlo k politováníhodné události v Chebu, kde byli zastřeleni při jízdě na motocyklu dva turneři a na jejich rakev byl položen věnec jménem Hitlera)¹¹⁵ a nadšeně pozdravil poslance K. H. Franka. Tento pozdrav opětovali přítomní dlouhotrvajícím voláním Seig heil! Hansmann dále mluvil o stanovisku zdejších Němců

k Henleinovi, kterému jsou naprosto oddáni, nechť přijde cokoliv (podtrž. v orig.) Poukazoval na pronásledování osob, jež nosily bílé punčochy, „celou smečkou českých lidí“. Je prý jim vytýkáno, že mají v úmyslu se připojit, ale oni prý nemají tento úmysl, protože jsou již připojeni. Všichni Němci prý dobře vědí, že se mohou opřít o starý německý sedmdesátimilionový národ, který je neopustí. Další řečník dr. Brummer ujišťoval, že obětuje pro SdP veškeré své síly. Dr. Kottek promluvil krátce o úspěších SdP na jižní Moravě a poté vystoupil K. H. Frank. Ten zahájil svou řeč oslovením „deutsche Männer und Frauen“. Uvedl, že přišel z „hochpolitischen Prag“ do německé Jihlavy, neboť jsou nuceni zde bojovat a on je rád všude tam, kde se bojuje. Říkalo prý se, že tyto volby do obcí nemají mít politický charakter, ale on tvrdí, že žádné volby neměly ještě nikdy tak politický význam, jako tyto. Celý svět čeká na výsledky těchto voleb, aby viděl, jak se drží Němci v Československu. Oni potřebují legalitu totality (podtrž. v orig.) v tomto státě. Dále následovaly ony výroky o bajonetech české soldatesky, pod nimiž jsou Němci nuceni volit, a o zdivočelých hraničářích a Frank pokračoval tím, že Němci nedají si předepsat termín k vyjednávání od českých stran (podtrž. v orig.) Jsou sice stranou disciplinovanou, ale nikoliv ze zbabělosti. Je třeba každého hlasu. Upozorňoval, aby se nikdo nedal zastrašit lidmi, kterým byla dána červená páska a byla jim pověšena puška a revolver. To vše je pouze volební trik a mělo to přispět k tomu, aby se volilo česky (podtrž. v orig.) Avšak oni jsou přesvědčeni, že i tento strašák brzy zmizí. Vyjednávání pod bajonety není myslitelné. Ministerský předseda dr. Hodža dá slib a v příštím okamžiku jeho zástupce Bechyně to odvolá a řekne, že henleinovci jsou státu nepřátelský živel a že se jim dalo již mnoho. Na české straně se nechápe, že již hoří na všech stranách, že by měli jednat rychle, je-li vůbec ještě něco k zachránění. Oni se přiznávají veřejně k německému nacionalismu. To, co se nyní dělá, je poslední pokus systému, který používá v poslední chvíli soldatesky. Nakonec apeloval na přítomné, aby snášeli vše statečně, kdyby příští dny ponížily německý lid sebevíce, aby neklesl na duchu a obětoval vše pro nacionalismus (podtrž. v orig.) i kdyby museli jít krvavou lázní (podtrž. v orig.) Následoval dlouhotrvající, „až zběsilý křik“ Sieg heil, v němž se ozvaly i výkřiky heil Hitler, který ukončil Frankovu řeč.

Na schůzi účinkovalo asi sto ordnerů v bílých košilích s černými vázankami, z nichž někteří měli vysoké boty. Mezi nimi byli čtyři gruppenführeri oblečení v šedých košilích, černých jezdeckých kalhotách a vysokých botách s dohodovým řemenem přes prsa. Všichni měli na levé ruce červené pásky s iniciálami strany. Velitelem byl okresní náčelník turnerů Emanuel Sládek a mezi ordnery bylo mnoho příslušníků místního turnvereinu.¹¹⁶

Mährischer Grenzbote přinesl o voličské schůzi zprávu 12. června pod titulkem Für eine ganze Lösung. Franka označoval jako „zástupce vůdce“ a počet účastníků na shromáždění odhadoval na dva tisíce.¹¹⁷ V témže čísle psal tendenčně o událostech v noci z 11. na 12. června: když se vracel Hansmann po schůzi z hotelu Jihlavský dvůr domů s několika účastníky shromáždění, byli prý zastaveni Čechy a napadeni, Němcům prý nezbylo nic jiného, než utéci přes náměstí ke kavárně Simader. Češi posílení dalšími, svolanými píšťalkami, chtěli na kavárnu zaútočit, Němci však zalarmovali policii. Jeden z nich – herec Fredl Kerpes – byl prý však značně zraněn. Celý článek byl zkonfiskován.¹¹⁸

Jaký byl výsledek těchto bouřlivých obecních voleb? V dřívějších obecních volbách SdP ještě nekandidovala, takže v tomto případě je nutné srovnání s výsledky voleb do poslanecké sněmovny Národního shromáždění v roce 1935. Již tehdy získala SdP v Jihlavě 5151 hlasů, což bylo 68,7 % hlasů všech německých voličů a stala se tak ve městě

nejsilnější politickou stranou.¹¹⁹ Nelze ovšem zjistit počet německých voličů hlasujících pro KSČ. Nyní ve značně zkonfiskovaném článku 96,8 % der Iglauer Deutschen für Konrad Henlein tvrdil Mährischer Grenzbote, že pro SdP hlasovalo 96,8 % oprávněných voličů německé národnosti.¹²⁰ Celkem bylo odevzdáno 20 519 platných hlasů, z toho dostaly české strany 11 955 hlasů a 25 mandátů v městském zastupitelstvu, SdP získala 7418 hlasů a 15 mandátů a stala se tak nejsilnější politickou stranou, neboť hlasy českých voličů byly odevzdány pro několik politických stran: československá sociální demokracie, druhá nejsilnější politická strana, dostala 4705 hlasů, strana národně socialistická 2979 hlasů a lidová strana dostala 1567 hlasů, což bylo proti předchozím volbám o 636 hlasů víc. Pro německé sociální demokraty hlasovalo jenom 252 voličů a tato strana tak nezískala v městském zastupitelstvu žádný mandát. Pro KSČ odevzdalo hlasy 894 českých i německých voličů, což ji opravňovalo ke dvěma mandátům v městském zastupitelstvu. Ostatní tzv. německé aktivistické strany v těchto volbách již pochopitelně nekandidovaly.

Největší pozornost na sebe soustředily vzhledem k významu města obecní volby v Jihlavě, tyto volby se však konaly i v některých dalších místech jihlavského jazykového ostrůvku, jako zejména na Moravě ve Stonařově a v Čechách ve Štokách. Ve Stonařově (na voličské schůzi zde 10. května řečnil okresní vedoucí SdP dr. Brummer)¹²¹ dostala ze 786 odevzdaných platných hlasů SdP 546 a Češi 220 hlasů a ve Štokách získala SdP 335 hlasů a 8 mandátů a Češi 415 hlasů a 10 mandátů.¹²²

Pro SdP byl výsledek voleb v Jihlavě na jedné straně vítězstvím, na druhé straně rozčarováním, neboť až dosud měly německé strany v městském zastupitelstvu 17 mandátů, tj. tolik, kolik nabízely SdP české strany, nebudou-li obecní volby konány. Dr. Brummer proto podal ministrovi vnitra proti volbám v Jihlavě protest, jehož znění bylo v Mährischer Grenzbote částečně konfiskováno.

Rozbor průběhu a výsledku voleb v Jihlavě jak v úředních relacích, tak i v jihlavských listech vyzněl v tom smyslu, že židovští voliči, ačkoliv se hlásili k německé národnosti, hlasovali tentokrát pro české politické strany, a rovněž někteří němečtí křesťanští sociálové volili československou stranu lidovou, než aby odevzdali své hlasy straně, která začínala dělat protikřesťanskou politiku. Tím se vysvětloval neobvyklý vzrůst počtu hlasů pro lidovce.

SdP především nepostavila na kandidátní listinu nikoho z bývalé křesťansko sociální strany a tím prý ztratila asi sedm set hlasů. Očekávaný zisk 17 mandátů pro SdP se tak nedostavil.¹²³ Kandidátní listinu SdP vedl místní vedoucí strany dr. Hansmann, dále zde byl okresní vedoucí dr. Brummer, který dříve před rozpuštěním dvou nacionalistických německých stran kandidoval na třetím místě za Heimatspartei, Rudolf Schor, který byl roku 1929 na kandidátní listině DNSAP, podobně jako Josef Krautschneider, Pollak a sekretář strany Franz Folter, původně obuvník, dále sládek Josef Sräga, zástupce okresního vedoucího strany zvěrolékař MVDr. Friedrich Schmidt, na 13. místo byl postaven bývalý tajemník BdL prof. Raimund Siegl a na těžko zvolitelných místech byli zástupci někdejší Gewerbeapartei Windt a Kladiva.¹²⁴

V průběhu volby došlo k tragickému incidentu, který dále situaci rozjitřil. Senátor za SdP Schrammel z Bedřichova a dr. Brummer si vyžádali policejní zákrok v kavárně Sport, kde byla informační kancelář národně socialistické strany, poněvadž tam byly údajně vydávány volební legitimace nevoličům. Předseda národně socialistické strany v Jihlavě továrník ing. Ladislav Hopp vyzval dr. Brummera, aby okamžitě opustil místnost, že si nepřeje, aby jeho lidé byli takovýmto způsobem provokováni a uráženi. Při-

tom se tak rozčilil, že se mu udělalo nevolno a musil vyhledat lékařskou pomoc v nemocnici. Večer v 19 hod. však ing. Hopp v kavárně Passage zemřel.

Dne 15. června požádal člen zemského výboru v Brně dr. Preibsch, aby byla učiněna bezpečnostní opatření na ochranu obyvatelstva německé národnosti v den pohřbu ing. Hoppa 16. června, neboť prý hrozí nebezpečí, že německé obyvatelstvo má být toho dne ohrožováno. Úřady učinily vskutku mimořádná bezpečnostní opatření, byly povolány pohotovostní oddíly z Moravských Budějovic a Brna, pohřebního průvodu se účastnilo pět až šest tisíc lidí, klid však porušen nebyl.¹²⁵

V pravidelné měsíční přehledné zprávě za červenec psal státní policejní úřad, že poměry zneklidněné volbami se uklidnily, přesto zůstává vážné znepokojení českého obyvatelstva způsobené vývojem vyrovnávací otázky s našimi menšinami a zejména stanoviskem SdP podníceným berlínskou agitací, a vzdor novinářským uklidňujícím zprávám se hledí s obavami vstříc budoucnosti.¹²⁶ O vedoucích činitelích SdP dr. Hansmannovi a dr. Brummerovi informoval státní policejní úřad v Jihlavě 27. července zpravodajského důstojníka 38. pěšího pluku v Jihlavě, že „jak prokázali při událostech v květnu a červnu, jsou velmi radikální, agilní, obratní, průbojní a neodvislí lidé, kteří ve snaze uškodit československému národu nebo státu neznají mezí a jistě by se svým štábem, k němuž patří asi osm ku všemu schopných lidí, dovedli zorganizovat v týlu naší armády účinné sabotážní akce“.¹²⁷

Důležitý mezník podle přesvědčení sudetských Němců měly tvořit turnerské slavnosti ve Vratislavi, a jejichž přípravách se poprvé dozvídáme v květnu. Již 14. května konstatoval státní policejní úřad v Jihlavě, že německá mládež ve městě podává nebyvalou měrou žádosti o vydání cestovních pasů do Německa, a domníval se, že se jedná o účast na slavnostech turnerů ve Vratislavi.¹²⁸ Dne 31. července hlásila četnická stanice v Bedřichově, že do Vratislavi se prý připravuje z jihlavského jazykového ostrůvku výprava kolem tisíce osob.¹²⁹ Nakonec odjelo ke slavnostem z Jihlavy pouze 101 členů a z celého okresu pouze 134 osob.¹³⁰

O vlastním průběhu slavností informoval potom Mährischer Grenzbote v článku *Imposante Schlußfeier in Breslau*, kde zdůraznil, že slavnosti byly ukončeny slavnostním průvodem, na jehož konci kráčeli Němci ze zahraničí, zejména ze Sudet, a v tom také skupina v národních krojích z jihlavského jazykového ostrůvku.¹³¹

Dne 7. srpna se konal 2. Gruppenfest jazykového ostrůvku. Mährischer Grenzbote přinesl v té souvislosti nadšený chvalozpěv o vratislavských slavnostech a o vnitřních souvislostech velkých všenněmeckých slavností a malých slavností celého jazykového ostrůvku¹³²

Vratislavské slavnosti byly popularizovány i učiteli německých škol na Jihlavsku a Štocku, mezi nimiž vynikali nacionální výbojností zejména bývalý učitel školy v Bartoušově Heribert Frantz, který byl pro svou agitaci přeložen do Mikulova, s Bartoušovem však udržoval stálé spojení a jeho vlivu se připisovalo získání členů BdL pro Henleina, a dále Rudolf Lerche z Dlouhé Vsi. Frantz byl od konce července v Berlíně a potom se účastnil slavností ve Vratislavi a o svých dojmech rozsáhle vypravoval.¹³³ Role učitelů v henleinovském hnutí byla na Štocku podle mínění úřadů vůbec rozhodující. Tak okresní úřad v Německém Brodě hlásil 17. srpna prezidiu ministerstva vnitra, že podle četnických relací činnost SdP na Štocku v poslední době hodně ochabla, což se prý dá vysvětlit snad tím, že hlavní organizátoři celého hnutí, učitelé, jsou na dovolených. Zemědělci, kteří tvořili převážnou část příslušníků SdP, neexponovali se nijak agitačně a celá práce strany spočívala vlastně v rukou mládeže, která se organizovala v poslední době horlivě v tělocvičných spolcích a byla nejrůznějším složkou strany.¹³⁴

K vratislavským slavnostem poslal zemský úřad v Praze 16. srpna podřízeným úřadům oběžník o zprávách o připravovaném přepadení ČSR Německem. V oběžníku čteme, že v kruzích německých průmyslníků blízkých SdP panovalo mínění, že krátce po turnerských slavnostech ve Vratislavi dojde k překvapení vůči ČSR a do sjezdu NSDAP v září má být věc ČSR vyřízena. K tomu sdělila 28. srpna četnická stanice v Německém Šicndorfu, že mezi příslušníky SdP kolují pověsti, že Německo u příležitosti konaných vojenských manévrů pomýšlí vtrhnout do ČSR a tím že budou jejich přání o připojení k Německu splněna.¹³⁵ Již předtím začala být soudně stíhána Anna Hirlukschová z Jihlavy, protože v červnu rozšiřovala zprávy, že „Němci v naší republice musejí dosáhnout to samé, co Češi, dále že naši vojáci mají na hranicích hlad a že za žold, který nyní pobírají, nebudou sloužit; Poláci prý kladou ty samé požadavky jako Němci, takže něco si z republiky vezmou Poláci a něco Němci a nám nezbude nic“.¹³⁶

Události kolem částečné mobilizace československé armády v květnu způsobily přijetí anglického návrhu, aby do ČSR byla vyslána komise nezávislých pozorovatelů pro zjišťování příčin případných incidentů. Počátkem června souhlasila československá vláda s vysláním anglických pozorovatelů, kteří byli přiděleni vojenskému atašé v Praze a měli za úkol zjišťovat povahu incidentů.¹³⁷ Toto rozhodnutí vlády oznámil zemský úřad v Praze oběžníkem z 20. června: tímto posláním pověřila britská vláda majora britské armády Reginalda Sutton-Pratta a konzula Johna Leslie Hendersona. Jejich úkolem bylo vyšetřovat případné incidenty v pohraničních oblastech a podávat své vládě zprávy o skutečnostech souvisejících s takovými případnými incidenty.¹³⁸ Bývalý konzul v Innsbrucku Henderson se netajil svými sympatiemi k autoritativním režimům a hnutím, Sutton-Pratt se silně zajímal zejména o program a cíle sudetoněmecké strany a informace sbíral především u K. H. Franka. Oba dva se stali později členy štábu lorda Runcimana.¹³⁹

Již 8. července se SdP v Jihlavě obrátila na majora Sutton-Pratta s prosbou o návštěvu a vylíčila mu současně v písemném elaborátu situaci jihlavských Němců v nejčernějších barvách (koncept této zprávy byl zabaven po rozpuštění SdP při prohlídce uskutečněné v jejím sekretariátu a byl odeslán 24. září prezidiu ministerstva vnitra).¹⁴⁰ Jihlavští Němci se dostali do osobního kontaktu se Sutton-Prattem zřejmě ještě před jeho příjezdem do Jihlavy, jak o tom svědčí zachycený přípis kanceláři poslance K. H. Franka v Praze z 29. července, v němž Jihlavští děkují za dopis týkající se rozhovoru s majorem Sutton-Prattem a oznamují, že jihlavská delegace přijede do Prahy rychlíkem dne 4. srpna.¹⁴¹ V této souvislosti není bez zajímavosti zpráva uveřejněná v Mährischer Grenzbote 28. července, že totiž místní vedoucí SdP dr. Hansmann od 22. července do 15. srpna odcestoval.¹⁴²

Major Sutton-Pratt přibyl do Jihlavy ve společnosti britského konzula v Liberci Petera Parese dne 18. srpna. V Jihlavě se oba obýtovali v hotelu U zlatého lva, jehož ředitelem byl anglicky mluvící funkcionář SdP Schüch. Jihlavu opustili v pátek 19. srpna po 14. hodině současně s autem, v němž seděl jistý funkcionář SdP. Nevylučovala se možnost, že při zpáteční cestě navštívili ještě některá místa v jihlavském jazykovém ostrůvku. Potud zpráva Jihlavských listů, které zároveň vyvracely dojem vyplývající z referování Mährischer Grenzbote, jako by britští hosté jednali pouze se zástupci SdP.¹⁴³

Mährischer Grenzbote referoval o misi nejpodrobněji. Oba pozorovatelé prý se informovali jak o situaci v Jihlavě, tak i na venkově. Navštívili kancelář SdP, kde strávili jednu a půl hodiny a místní vedoucí SdP dr. Hansmanna měl příležitost s nimi jíst a setrvat několik hodin v rozhovoru, přičemž prý není vyloučeno nové brzké setkání. S ohledem na akci lorda Runcimana – ten zahájil své poslání 3. srpna – byla této návštěvě při-

pisována pro jihlavský jazykový ostrůvek zvláštní důležitost. Naše potlačené němectví – psal Mährischer Grenzbote – v jazykovém ostrůvku má všechny důvody být za tuto návštěvu a jí vzbuzený zájem vděčné. Tento dík chceme rádi vyjádřit a doufat, že tito milí návštěvníci našeho města získali dojem, že Jihlava a její německý jazykový ostrov představuje jako dříve přes vzrůstající útoky staré nerozrušitelné kulturní místo, na jehož národní požadavky musí být při novém uspořádání bezpodmínečně brán zřetel. Okresní vedení SdP vydalo k návštěvě svolání, podle něhož oba hosté prokázali v nanejvýš přátelském a přívětivém rozhovoru viditelný zájem o jihlavský jazykový ostrov a znalosti o jihlavských posledních událostech, o jihlavských obecních volbách.¹⁴⁴

Bezprostředně po odjezdu anglických pozorovatelů proběhly jako celostátní akce náhlé srazy SdP, které byly připravovány již od počátku srpna. Podle zadrženého pokynu ústředí SdP, jehož obsah oznámil zemský úřad v Brně podřízeným orgánům 1. srpna, měl být přezkoušen ve všech směrech celý organizační aparát strany, zvláště dobudován nový systém tzv. Kameradschaftsordnung, o němž jsme již slyšeli. Okresní vedoucí měli přikročit k těmto opatřením: 1. každý okresní vedoucí měl konat ihned porady s místními vedoucími o organizaci. Zvláště velký důraz byl kladen na vybudování spolehlivé a bleskově pracující zpravodajské služby, aby byla schopna zprostředkovat předávání ústních příkazů až k nejnižším složkám. Lhůta byla dána do 6. srpna. 2. Ve dnech 7. až 13. srpna měla být opatření přezkoušena okresním vedoucími. 3. Ve dnech 20. a 21. srpna bylo třeba provést ve všech místních skupinách náhlé srazy funkcionářů. Doba konání srazu měla být oznámena místním vedoucími teprve v předvečer srazu prostřednictvím motocyklové spojky. 4. Dne 22. srpna musila být podána krajským vedoucími podrobná zpráva o provedení srazů a o stavu organizace.¹⁴⁵

Státní orgány na Jihlavsku a Štocku se o apelech dověděly i z relace četnické stanice v Pohledu z 20. srpna určené státnímu policejnímu úřadu v Jihlavě. Relace obsahovala informaci, že 20. srpna v 21 hodin byl zadržen v Bartoušově kurýr SdP, truhlářský pomocník Rudolf Böhm z Jihlavy, který doručoval na motocyklu místním vedoucími SdP tajné rozkazy okresního vedení k uskutečnění náhlých srazů místních funkcionářů strany ve všech obcích s německým obyvatelstvem. Tyto srazy byly v některých obcích vykonány už 20. srpna odpoledne a byly také kontrolovány okresními funkcionáři z Jihlavy. V obcích patřících do obvodu četnické stanice v Pohledu byly srazy nařizeny na 21. srpna od 8 do 10 hodin, v Jihlavě na 9 hodin, v Hybrálci na 10 hod. Funkcionáři z obvodu jmenované stanice se také 21. srpna v 8 hodin do jednoho dostavili svátečně ustrojeni do bytů ortsleiterů a očekávali pak příchod nadřízených činovníků, a to Srägy a Hrubého, ti se však nedostavili. Kontrolou místních organizací pověřil zástupce okresního vedoucího dr. Schmidt celkem pět dvojic, a to Kargera a Krautschneidera, Foltera a Kestlera, Mokrého a Kaschku, Kladinu a Köpernicka a Srägu a Hrubého.¹⁴⁶

Zprávy o srazech jsou i z jiných obvodů. V obvodu četnické stanice ve Stonařově se sraz konal v šesti obcích, nebyl proveden pouze ve Stonařově a v Otíně, snad pro slintavku a kulhavku, a ve Falknově (dnes Sokolíčko) a v Cerekvičce se nedostavili zástupci okresního vedení.¹⁴⁷ Podle hlášení ostatních četnických stanic byly v obvodu četnické stanice v Jihlavy srazy v sedmi obcích, v obvodu stanice v Kostelci v pěti obcích apod. Koncem srpna rozeslalo okresní vedení SdP místním skupinám pochvalu za přesnost provedení apelů v některých místních orgnizacích. V těch obcích, kde nebyly apely zkontrolovány nadřízenými funkcionáři, údajně pro nedostatek času, měly být v nejbližší době znovu opakovány.¹⁴⁸

Součástí příprav na puč SdP bylo i vytvoření Freiwilliger Schutzdienst: již 14. srpna hlásila četnická stanice v Bedřichově, že během týdne se ustaví v místě FS, jehož členy budou muži do 35 let.¹⁴⁹

Z Jihlavy máme dvě protichůdné zprávy: 30. srpna sděloval státní policejní úřad, že v Jihlavě byla zřízena formace FS z příslušníků SdP a turnerského spolku, jejímž vedoucím je obchodník Emanuel Sladek, avšak navenek nevystupuje. Stran dovozu zbraní pro členy FS z Německa nebylo úřadu nic známo.¹⁵⁰ Týž úřad zaslal však dne 31. srpna zemskému úřadu v Brně seznam funkcionářů SdP s tím, že formace FS nejsou dosud v Jihlavě vytvořeny. Bylo sice vyhlédnuto asi 110 nejspolehlivějších členů turnvereinu a SdP, jejich jména však nebyla dosud známa, neboť to přísně tajil náčelník turnvereinu Emanuel Sladek, který byl ustavením FS pověřen. S utvořením se čekalo údajně proto, až bude jasno ohledně výstroje a výzbroje. Týž den hlásil i okresní úřad v Jihlavě, že FS v jihlavském okrese není dosud vytvořen.¹⁵¹

Jakým způsobem se v Jihlavě a okolí projevil puč SdP z 12. a 13. září, o který se tato strana pokusila po Hitlerově protičeskoslovenském projevu na sjezdu NSDAP v Norimberku a který vláda po dvoudenních nepokojích potlačila a 16. září zakázala SdP?

Dne 17. září byla uskutečněna prohlídka v sekretariátu SdP v Jihlavě.¹⁵² Situační zpráva státního policejního úřadu v Jihlavě z 20. září uvádí několik důležitých skutečností. Na prvním místě se zde dovídáme, že od vyhlášení mimořádných opatření – jejich součástí bylo i rozpuštění oddílů FS 15. září – se veřejnost poněkud uklidnila. Nové zneklidnění však nastalo, když začali říšskoněmečtí příslušníci, hlavně ženy a děti, opouštět Jihlavu. Dne 18. září dopoledne přijel totiž do Jihlavy úředník německého konzulátu v Brně a vyzval důvěrníka tohoto konzulátu Rudolfa Schwarzenbacha, aby osoby s říšskoněmeckou státní příslušností, zejména ženy, děti a staří lidé „se slabými nervy“ Jihlavu do 19 hodin v úterý večer opustili. Do 20. září odjelo potom z Jihlavy do bývalého Rakouska asi 60 říšských Němců z celkového počtu 284 říšských Němců, kteří byli v Jihlavě trvale usazeni. Klid a pořádek nebyl po celou dobu až do podání zprávy porušen a obyvatelstvo obou národností se chovalo dost klidně. Zpráva dále uvádí, že po událostech v pohraničí vedoucí představitelé SdP ve městě a v okrese uprchli. Šlo zejména o dr. Hansmanna, o němž policie věděla, že se skrývá v nějaké vesnici na Dačicku, o dr. Brummera, o tom se vědělo, že se zdržuje v Litoměřicích, a o tajemníka SdP Franze Foltera, jehož pobyt stejně jako asi dvaceti jiných osob nebyl znám. Předpokládalo se o nich ale, že budou v Německu v ilegálních formacích sudetských Němců. Zpráva rovněž uváděla, že od bouřlivých událostí 16. září začali lidé vybírat své vklady v městské spořitelně.¹⁵³

Další vývoj předcházející Mnichovu byl již zpracován,¹⁵⁴ připomeňme proto pouze to nejzákladnější. Již po zastavení činnosti SdP a rovněž tak po vyhlášení zářijové mobilizace se někteří činitelé strany předháněli v projevech loajality vůči ČSR a i vedoucí činitelé uposlechli mobilizační příkazy. Některé provokace henleinovců, i když v menším rozsahu, pokračovaly však i nyní. Po kapitulaci vlády 21. září adresovaly všechny jihlavské organizace telegramy prezidentu republiky, vládě a stálému výboru Národního shromáždění vybízející k ostrému postupu. Telegramy podepsali i zástupci německé sociální demokracie a její tělocvičné organizace ATUS. Napětí v Jihlavě vrcholilo rozsáhlými demonstracemi 21. září po 21. hodině. Od vyhlášení mobilizace 23. září, jakmile Jihlavou procházelo velké množství vojska, byli jeho příslušníci nadšeně a hlučně vítáni českým obyvatelstvem, zejména mládeží, někdy až do jedenácté hodiny noční. Protože šlo o jevy z hlediska zatemnění města nevídané a mohly být zneužity k nežádoucím projevům proti německým občanům, zakročil státní policejní úřad v Jihlavě domluvami a použitím členů tělovýchovných organizací, kteří doplňovali činnost uniformované policie zeslabené tím, že jedna třetina jejího stavu odešla jako členové Stráže obrany státu na státní hranici, takže ve městě se podařilo zachovat klid a pořádek. K tomu také

vydatně přispěla skutečnost, že z představitelů obou národností vytvořil státní policejní úřad výpomocný akční výbor, jehož členové působili v řadách svých příslušníků uklidňujícím způsobem. Nejštvanější funkcionáři zrušené SdP byli vzati do ochranné vazby nebo jim bylo přikázáno, aby se nevzdalovali z obce pobytu.

Jakmile vešel ve známost mnichovský diktát, nastal v řadách českého obyvatelstva velký smutek, stísněnost a roztrpčenost nad zkomolením státu, zato nálada německého obyvatelstva se obrátila úplně v opak a podle policejní relace „policie očekávala, že jakmile vojsko opustí kraj, projeví se opět pravé hitlerovské smýšlení německého obyvatelstva, které se nijak netají svými sympatiemi ke třetí říši a jejímu představiteli, čehož důkazem byly četné odznaky s hákovými kříži nalezené při domovních prohlídkách.”¹⁵⁵ K podobnému zjištění dospěl i okresní úřad v Německém Brodě ve své relaci z 10. listopadu; když se ukázalo, že k válce nedojde a Československo postoupí Německu část svého území, neznalo nadšení v části německého obyvatelstva téměř mezí. Chování této části obyvatelstva jak vůči veřejným orgánům, tak vůči českému obyvatelstvu se měnilo, mladší německé obyvatelstvo se stávalo arogantnější, počalo nerespektovat nařízení úřadu a vyhrožovat českému obyvatelstvu. Velmi často byly ze strany německých obyvatel slyšeny poznámky, že už to dlouho trvat nebude a pod. Objevily se zprávy, že Jihlavsko a Štocku bude zabráno a část obyvatelstva se již několikrát také sešla v Jihlavě nebo ve Stonařově za účelem přivítání německého vojska.¹⁵⁶

Pro Němce na Jihlavsku a Štocku přinesl největší zklamání 10. říjen 1938, kdy byl ukončen zábor odstoupeného pohraničí a jejich naději na okamžité připojení k říši se rozplynuly. Jihlavskému jazykovému ostrůvku jako nejkompaktnějšímu německému osídlení ve zbytku Česko-Slovenska však připadl důležitý úkol při provokacích před polovinou března 1939, které poskytly nacistickému Německu záminku k záboru zbytku ČSR.

Závěrem zbývá odpovědět na otázku, zda existovaly rozdíly mezi vývojem německého obyvatelstva v pohraničních oblastech a v jihlavském jazykovém ostrůvku. Vcelku můžeme říci, že i v této německé enklávě probíhal vývoj v základních rysech stejně, jako tomu bylo v pohraničí. I zde byla převážná část německého obyvatelstva získána pro nacismus po anšlusu Rakouska, který znamenal pro aktivistické strany pohromu a jejich zánik. Většina aktivního německého obyvatelstva jihlavského jazykového ostrůvku se buď niterně nebo z oportunních důvodů ztotožnila s nacismem. Počet demokraticky smýšlejících německých občanů byl malý: šlo o německé komunisty, komunistická strana však měla v Jihlavě značně slabou pozici, o příslušníky německé sociální demokracie a o určitou část křesťansky smýšlejícího obyvatelstva německé národnosti.

Sudetoněmecké straně se tak podařilo zakotvit ve všech obcích jihlavského jazykového ostrůvku a získat kontrolu téměř nad veškerým německým obyvatelstvem. Její veřejná vystoupení nabývala v průběhu roku 1938 i po vnější stránce stále více a více charakter nacistických shromáždění v říši. Získání německého obyvatelstva ve vlastní Jihlavě se podařilo této straně tím spíše, že Němci považovali Jihlavu za staré německé město, které mělo až do vzniku republiky neustále německou správu, a při volbách do orgánů obecní samosprávy roku 1929 zde došlo skutečně k falšování volebních výsledků ve prospěch českého obyvatelstva. Prokázal to A. Šimka ve své poslední studii svědectvím tehdejšího jihlavského vládního komisaře učitele J. Výborného.

I když v jihlavském jazykovém ostrůvku počet provokací SdP byl v roce 1938 značný, nedocházelo zde i ve vypjatých situacích k takovým ostrým střetnutím jako v pohraničních oblastech. Bylo to způsobeno určitou izolovaností německého obyvatelstva Jihlavska a Šocka od souvislého německého osídlení. Do krvavých střetnutí se státní

mocí tzv. druhé republiky zde bylo nacisticky smýšlející německé obyvatelstvo vmanévrováno teprve těsně před 15. březnem 1939.

POZNÁMKY

- 1 Srov. Janák, Jan: *Die deutsche Bevölkerung der „Iglauer Sprachinsel“ zwischen München und dem 15. März 1939*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, C 12, 1965, s. 123-162; Šimka, Alois: *Od Mnichova k 15. březnu*, Jihlava 1959; týž: *Národně osvobozenecký boj na Jihlavsku*, Brno 1963.
- 2 Srov. Janák, Jan: *Zásahy nacistů vůči českému obyvatelstvu „jihlavského jazykového ostrůvku“ po 15. březnu 1939*, in: *Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě. XIV. mikulovské sympozium 25. a 26. října 1984*, Praha 1985, s. 123-133.
- 3 Srov. Šimka, Alois: *Česko-německé vztahy na Jihlavsku v třicátých letech (1933-1938)*, Časopis Matice moravské, 107, 1988, s. 197-216.
- 4 Srov. Státní oblastní archiv Brno (dále SOA Brno), policejní ředitelství Jihlava (dále PŘ Jihlava), sv. 34, SdP 1938, 495/38.
- 5 Srov. Janák, Jan: *Die deutsche Bevölkerung*.
- 6 Jeho obsah srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 162/38. Referát přinesl Mährischer Grenzbote (dále MG), č. 7, 16. ledna 1938. Podle úřední relace se schůze zúčastnilo 580 osob, z toho „dobře 60 % z venkova“.
- 7 K oběma schůzím srov. MG, č. 24, 24. února 1938.
- 8 Srov. MG, č. 13, 30. ledna, č. 16, 6. února, č. 14, 1. února, č. 15, 3. února a č. 25, 27. února 1938.
- 9 Srov. MG, č. 15, 3. února 1938, *Der Leidensweg des Iglauer Sprachinseldeutschtum*.
- 10 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 418/38.
- 11 Srov. MG, č. 16, 6. února a č. 30, 10. března 1938.
- 12 Srov. Cesar, Jaroslav-Černý, Bohumil: *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918-1938. Díl II. (1930-1938)*, Praha 1962, s. 426. Základní chronologii událostí srov. také Kvaček, Robert-Chalupa, Aleš-Heyduk, Miloš: *Československý rok 1938*, Praha 1988, ze starších prací Koutek, Jaroslav: *Nacistická pátá kolona v Československu. Úloha sudetoněmecké fašistické irredenty v agresivních plánech hitlerovského Německa proti ČSR v letech 1933-1938*. Praha 1962.
- 13 Viz SOA Brno, PŘ Jihlava, fasc. 35/12.
- 14 Srov. tamtéž, fasc. 35/11.
- 15 Srov. tamtéž, sv. 34, SdP 1938, 455/38.
- 16 Srov. Novák, Otto: *Henleinovci proti Československu. Z historie sudetoněmeckého fašismu v letech 1933-1938*, Praha 1987, s. 166-167.
- 17 Srov. MG, č. 23, 22. února 1938.
- 18 Srov. MG, č. 27, 3. března 1938, § 2-Versammlung.
- 19 Srov. Okresní archiv Havlíčkův Brod, okresní úřad Německý Brod (dále OA HB, OÚ NB), pres. S/4/342/1938.
- 20 Srov. MG, č. 29, 8. března 1938.
- 21 Srov. Okresní archiv Jihlava, okresní úřad Jihlava (dále OA Jihlava, OÚ Jihlava), 20.654/1938.
- 22 Srov. *Biographisches Wörterbuch zur deutschen Geschichte*, 2. Aufl., bearb. v. Karl Bosl, Günther Franz, Hanns Hubert Hofmann, 3. Bd., München 1975, s. 2634-2635. Zde údaj, že Seyss-Inquart se narodil 22. 7. 1892 ve Stammern (Stonarov), Mähren, správně Stannern (Stonařov). Dne 16. října 1946 byl v Nörimberku popraven.
- 23 Srov. Šimka, Alois: *Česko-německé vztahy*, s. 208-209.
- 24 Srov. SOA Brno, krajský soud Jihlava (dále KS Jihlava), Tk X 340/38.
- 25 „Wenn wir mit diesem Mischmasch hier fertig sind, dann gehen wir nach Tschechei“, viz OA HB, OÚ NB, pres. E/1/411/1938.
- 26 Srov. tamtéž, pres. S/117/421/1938.
- 27 Srov. Západoslovanský kraj (dále ZK), č. 9, 1. dubna 1938.
- 28 Srov. Jihlavské listy (dále JL), č. 22, 3. června 1938, Lidé, kteří jsou posláni SdP na radnici. K osvětlení této otázky by mohla přispět monografie Linz, Norbert: *Der Bund der Land-*

wirte in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Struktur und Politik einer deutschen Partei in der Aufbauphase, München 1982. Práce mě bohužel zůstala nedostupná.

- 29 Srov. Janák, Jan: *Die deutsche Bevölkerung*.
- 30 Srov. Cesar, Jaroslav-Černý, Bohumil: c.d., s. 442.
- 31 Srov. MG, č. 36, 24. března 1938.
- 32 Srov. OA HB, OÚ NB, pres. S/117/430/1938.
- 33 Srov. MG, č. 38, 29. března 1938; SOA Brno, B 40-prezidium zemského úřadu (dále B 40-PZÚ), sign. 1-N, 23/5009/1938.
- 34 Srov. tamtéž
- 35 Srov. OA HB, OÚ NB, pres. S/117/430/1938.
- 36 Srov. tamtéž, pres. S/117/430/1938.
- 37 Srov. Cesar, Jaroslav-Černý, Bohumil: c. d., s. 443.
- 38 Srov. MG, č. 37, 27. března 1938.
- 39 Srov. MG, č. 40, 3. dubna 1938.
- 40 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, fasc. 35/13, pres. 934/1938.
- 41 Srov. SOA Brno, B 40-PZÚ, sign. 1-N, 24/6491/1938.
- 42 Srov. OA HB, OÚ NB, pres. S/117/507/1938.
- 43 Srov. MG, č. 44, 12. dubna, č. 49, 26. dubna a č. 50, 28. dubna 1938.
- 44 Srov. MG, č. 56, 12. května 1938. V této souvislosti nejsou nezajímavé údaje o počtu členů SdP v jednotlivých obcích, pokud se je podařilo státním orgánům zjistit. Tak 9. srpna hlásila četnická stanice v Pohledu, že v jejím obvodu jsou tři místní skupiny SdP, a to v Bartoušově s 60 členy (ortsleiter rolník Wenzel Hauptmann), v Dlouhé Vsi s 97 členy (ortsleiter rolník Franz Feltl) a ve Frýdnově (dnes Mírovka) s 21 členy (ortsleiter výměnkář Anton Hocke). Četnická stanice ve Stonařově hlásila 27. srpna, že ve všech obcích s obyvatelstvem německé národnosti jsou založeny místní skupiny SdP s tímto počtem členů k 25. srpnu: Beranovec 48, Cerekvička 51, Falknov (osada obce Prostředkovice, dnes Sokolíčko) 20, Loučky 60, Otín 30, Prostředkovice 20, Rosice 50, Stonařov 180, Suchá 60 a Vílanec 80. O kvalitě členstva se však ČS ve Stonařově koncem srpna vyjádřila tak, že místní skupiny nejsou po stránce technické ani osobní náležitě samostatné, ježto většina členů byla do SdP v poslední době naverbována anebo přímo vehnána a většina jich přistoupila jen proto, že jejich známí, resp. sousedi k této straně přistoupili (srov. OA HB, OÚ NB, pres. S/117/1112/1938 a OA Jihlava, OÚ Jihlava, SdP 1938).
- 45 Srov. OA Jihlava, OÚ Jihlava, zvl. fasc. 1.
- 46 Srov. OA HB, OÚ NB, pres. S/117/493/1938.
- 47 Srov. MG, č. 44, 12. dubna 1938.
- 48 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 1391/38.
- 49 Srov. MG, č. 45, 14. dubna 1938.
- 50 Srov. MG, č. 48, 24. dubna 1938.
- 51 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 1075/1938.
- 52 Srov. tamtéž, 40/1938.
- 53 Srov. Cesar, Jaroslav-Černý, Bohumil: c. d., s. 444. Též Schütz, Hans: *Die deutsche christlichsoziale Volkspartei in der Ersten Tschechoslowakischen Republik*, in: *Die Erste Tschechoslowakische Republik als multinationaler Parteienstaat*, München-Wien 1979, s. 271-290.
- 54 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 40/38
- 55 Srov. OA Jihlava, OÚ Jihlava, zvl. fasc. 1.
- 56 Srov. MG, č. 80, 12. července 1938, Primiz-Feier in Iglau.
- 57 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 40/1938.
- 58 Srov. tamtéž, 912/1938.
- 59 Srov. SOA Brno, B 40-PZÚ, sign. 1-N, 28/10/1938, zpráva SPÚ Jihlava z 31. srpna 1938.
- 60 Srov. Šimka, Alois: *Česko-německé vztahy*, s. 204.
- 61 Srov. OA Jihlava, OÚ Jihlava, zvl. fasc. 1.
- 62 Srov. Šimka, Alois: *Česko-německé vztahy*, s. 203.
- 63 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 2224/1938.

- 64 Srov. MG, č. 103, 6. září 1938. Za ženy SdP vystoupila Kouřimská a za pedagogy odborný učitel Gottfried Till.
- 65 Srov. MG, č. 44, 12. dubna 1938.
- 66 Srov. SOA Brno, KS Jihlava, Hp 54/38. Mluvílo se o oslavě 1. máje a jeden z diskutujících Fr. Sedlák říkal: „To budete koukat, jaké budou mít henleinovci 1. května pěkně vyšité prapory s hakenkrajcem“, dověděl prý se o tom téhož dne mezi přesnídávkou od Zimmermanna, který ve společnosti více dělníků vyprávěl, že Němci vyvěsí 1. května prapory s hakenkrajcem a nikdo nesmí ani ceknout. Tecl na to řekl: „Jak se nebudete slušně chovat (tím myslel Němce) a budete nás stále provokovat, vezmeme klacky a rozeženem vás“. K autu se v této době dostavil též Fr. Brychta, dělník, který zaslechl varování Teclovo a dodal k tomu: „To nemusí být klacky, to stačí mokré hadry“. Dále udal Tecl, že říkal Zimmermann některý den krátce po připojení Rakouska k Německu rovněž mezi vícero dělníky na uvedené stavbě, že to nebude dlouho trvat a Hitler přijde sem pro nás a sokoli nebudou víc křičet „Ať žije česká Jihlava!“ Když mu na to odpověděl Tecl, aby si nemyslel, že Československo je Rakousko, řekl mu Zimmermann: „Nežvaň a koukej, aby jsi se naučil německy, až přijde Hitler, uvítáme ho takhle“, při tom zvedl ruku, jak činí v Německu při zdravení. Na to řekl Tecl: „A což když na vás přijdou tito?“, při tom zvedl pěst, „padne na vás česká pěst a rozdrťí vás“. Na toto již Zimmermann neříkal ničeho. Z přítomných dělníků neříkal nikdo nic, pouze v rodopisu uvedený Jindřich Jarosch se smál Teclovi, schvaloval řeč Zimmermanna tím, že stále říkal „ano“ a na konec dodal: „To budete koukat, až sem přijdou hitlerovci!“ Svědek Fr. Sedlák, zedník bytem v Antonínodole 35, okr. Německý Brod vypovídal úplně souhlasně s Teclem a dodal, že kromě uvedeného ještě říkal Zimmermann německy, že si vezme Hitler ještě kus Československa, že budeme muset ustoupit 50 km zpět od hranic“
- 67 Srov. MG, č. 54, 8. května 1938.
- 68 Srov. MG, č. 62, 27. května 1938. Hynek Bienenfeld dostal v květnu anonymní dopis, pro který byl soudně vyšetřován obchodní příručí Otto Tichý, soudní řízení však bylo zastaveno. V dopisu bylo Bienenfeldovi vyhrožováno, že henleinovci v ulici Matky boží mají seznam 36 židů a Čechů, kteří budou po příchodu Hitlera do Jihlavy pověšeni. Srov. SOA Brno, KS Jihlava, Tk X 820/38.
- 69 Srov. MG, č. 62, 27. května 1938.
- 70 Srov. MG, č. 75, 26. června 1938.
- 71 Srov. OA HB, OÚ NB, pres. S/117/1282/1938, relace ČS Pohled z 31. srpna 1938.
- 72 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 2536/1938.
- 73 Viz OA Jihlava, OÚ Jihlava, zvl. fasc. 1.
- 74 Srov. tamtéž.
- 75 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 913/1938.
- 76 Srov. tamtéž, 1325/1938 a 1395/1938.
- 77 Viz tamtéž, 2450/1938.
- 78 Srov. tamtéž.
- 79 Srov. OA HB, OÚ NB, pres. S/117/1004/1938.
- 80 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 2551/1938.
- 81 Srov. SOA Brno, KS Jihlava, Hp 86/1938. Malíř pokojů Emanuel Walla pronesl výrok, že Hitler potřebuje ještě dva spolky, „že dlouho republika nebude vládnout, rok nebo dva, potom bude v limbu a potom bude Hitler Čechy věšet“, pro který ho krajský soud v Jihlavě odsoudil k osmi dnům tuhého vězení.
- 82 Srov. OA HB, OÚ NB, pres. S/117/606/1938. Dne 25. dubna pronesl rolník Johann Petschenka v hostinci ve Ždírci výrok: „Budem mít v Německém Brodě svoji německou samosprávu, to již je vše připraveno, a dodal, že až začnou střílet, tak v prvé řadě rozstřílí měšťanskou školu v Dobroníně, Šlapánově a ve Štokách, že veškeré selské usedlosti a hlavně dvory, které v letech a době přešly do českých rukou, bude zase jejich majetek“.
- 83 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 1407/1938.
- 84 Srov. SOA Brno, KS Jihlava, Tk X 391/38.
- 85 Srov. Novák, Otto: c. d., s. 178n.
- 86 Srov. MG, č. 50, 28. dubna 1938.
- 87 Srov. SOA Brno, B 40-PZÚ, sign. 1-N, 24/7563/1938. Též MG, č. 52, 3. května 1938.

- 88 Podle jiné zprávy vyvěsilo na pokyn německého konzulátu v Brně vlajky s hákovým křížem 51 říšskoněmeckých státních příslušníků žijících v Jihlavě (srov. SOA Brno, B 40-PZÚ, kart. 280, 7900/1938).
- 89 Srov. OA Jihlava, OÚ Jihlava, zvl. fasc. 1.
- 90 Srov. SOA Brno, KS Jihlava, Hp 63/38. Trestní řízení bylo zastaveno.
- 91 Srov. JL, č. 19, 13. května 1938.
- 92 Srov. MG, č. 54, 8. května 1938, zabavené partie srov. SOA Brno, KS Jihlava, Tl 10/38.
- 93 Srov. ZK, č. 18-19, 10. června 1938, Hákové kříže a nápisy v jihlavských ulicích.
- 94 Srov. MG, č. 63, 29. května 1938.
- 95 Srov. ZK, č. 15, 13. května 1938, též SOA Brno, KS Jihlava, TK IX 482/38.
- 96 Srov. OA Jihlava, OÚ Jihlava, SdP 1938, pres. 583/1938.
- 97 Srov. ZK, č. 15, 13. května 1938.
- 98 Srov. SOA Brno, KS Jihlava, Hp 63/38.
- 99 Srov. SOA Brno, KS Jihlava, Tk X 785/38 a Ml I 35/38.
- 100 Srov. tamtéž, Tk IX 461/38.
- 101 Srov. tamtéž, Tk IX 706/38.
- 102 Srov. OA HB, OÚ NB, pres. S/117/907/1938.
- 103 Srov. Cesar, Jaroslav-Černý, Bohumil: c. d., s. 461.
- 104 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 1851/1938.
- 105 Srov. OA HB, OÚ NB, pres C/1/791/1938.
- 106 Srov. tamtéž, C/1/1654/1938. Šlo např. i o velmi exponovaný Šlapánov.
- 107 Srov. JL, č. 25, 24. června 1938, Odpovídáme Zeitu (autor P. Kypr).
- 108 Srov. SOA Brno, B 40-PZÚ, kart. 281, 10.226/1938.
- 109 Provolání v Mährischer Grenzboten znělo: „An die deutsche Bevölkerung Iglau: Über ersuchen des Herrn Oberpolizeirates Dr. Wiedermann, Leiter der staatlichen Polizeibehörde in Iglau, möge das Tragen wießer Strümpfe in der Zeit vor den Wahlen unterlassen werden. Der Ortsleiter SdP Dr. Hansmann“ (viz MG, č. 66, 5. června 1938).
- 110 Zabavená část zněla: „Als sie kam die Stunde, auf die sie all die Jahre gehofft hatten, von der sie aber wußten, daß sie kommen wird, (podtrž. v orig.) trotz aller 18. Feber-Versuche, es zu verhindern, trotz aller Terror, trotz aller Verfolgungen, trotz aller Not, da schrien sie ihr „Heil Henlein!“ noch einmal so begeistert hinaus. Im Glauben an diesen Tag, der kommen mußte, der die Einheit in unserer Volksgruppe brachte, hatten sie die seelischen und körperlichen Quellen getragen, im Glauben an diesen Tag sind sie monate- und jahrelang hinter Kerkermauern gesessen - im Bewußtsein, daß dieser Tag gekommen war, sind die beiden Blutzengen in Eger gefallen“ (...) (podtrž. v orig.) Viz SOA Brno, KS Jihlava, Tl 16/38.
- 111 Srov. MG, č. 68, 10. června 1938.
- 112 Srov. SOA Brno, B 40-PZÚ, kart. 281, 9993/1938.
- 113 Byl to Heinrich Kerpes, herec; byl prý přepaden dvěma českými mladíky a stržen k zemi, není ale vyloučeno, že upadl sám. Marie Wutschová byla prý přepadena třemi českými mladíky, když šla z hotelu domů, a Jakub Dudík byl přepaden třemi Němci z Čížova kolem 2 hodiny ráno.
- 114 Srov. SOA Brno, B 40-PZÚ, sign. 1-N, 25/11.445/1938.
- 115 Srov. Cesar, Jaroslav-Černý, Bohumil: c. d., s. 461.
- 116 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 2113/1938.
- 117 Srov. MG, č. 69, 12. června 1938.
- 118 Jeho znění srov. SOA Brno, KS Jihlava, Tl 17/38.
- 119 Volební výsledky srov. Janák, Jan: *Die deutsche Bevölkerung*, s. 156. Dále MG, č. 59, 21. května 1935, zde se uvádí 74 % německých hlasů.
- 120 Srov. MG, č. 70, 14. června 1938. Ve srovnání s parlamentními volbami r. 1935 pokračoval další odliv voličů pro německou sociální demokracii: r. 1929 dostala do poslanecké sněmovny 1491 hlasů, r. 1935 již jen 688. Němečtí křesťanští sociálové dostali r. 1929 1468 hlasů, r. 1935 1272, Gewerbetarbei r. 1929 726 hlasů a r. 1935 jen 316 hlasů.
- 121 Srov. MG, č. 56, 12. května 1938.
- 122 Srov. MG, č. 64, 31. května 1938.

- 123 Srov. JL, č. 25, 24. června 1938.
- 124 Srov. JL, č. 22, 3. června 1938, Lidé, kteří jsou posláni SdP na radnici.
- 125 Srov. SOA Brno, B 40-PZÚ, kart. 283, 11.822/38.
- 126 Srov. OA Jihlava, OÚ Jihlava, zvl. fasc. 1.
- 127 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 2552/38.
- 128 Srov. tamtéž, 2205/38.
- 129 Srov. OA HB, OÚ NB, pres. T/22/1013/1938.
- 130 Srov. OA Jihlava, OÚ Jihlava, zvl. fasc. 1.
- 131 Srov. MG, č. 89, 2. srpna 1938.
- 132 Srov. MG, č. 92, 9. srpna 1938.
- 133 Srov. OA HB, OÚ NB, pres. F/11/1125/1938 a pres. F/16/595/1938.
- 134 Srov. tamtéž, pres. S/117/1112/1938.
- 135 Srov. tamtéž, pres. S/117/1180/1938.
- 136 Viz SOA Brno, KS Jihlava, Hp 94/38. Rozsudek zněl 5 dní vězení.
- 137 Srov. Kvaček, Robert: *Osudná mise*, Praha 1958, s. 66n.
- 138 Srov. OA HB, OÚ NB, pres. B/43/894/1938.
- 139 Srov. Kvaček, Robert: c. d., s. 67.
- 140 Zpráva měla tento text: „An die Kreisstelle der SdP Znaim. 20. August 1938. Werte Kameraden! Beiliegend übersenden wir Ihnen einen Bericht über die Verweilen des Majors Sutton Pratt mit dem englischen Konsul in Iglau, bzw. in der Bezirksstelle. Der Bericht wurde bereits express an die Schriftleitung „Die Zeit“ eingesendet, sowie der Lokalpresse zur Verfügung gestellt. Wie ersuchen (...) falls denselben an die „Rundschau“ weiterzuteilen (...) „Iglau 8. Juli 1938. Euer Hochwohlgeboren, sehr geehrten Herr Major! Unsere bedrohte Lage in Iglau.
Euer Hochwohlgeboren sind nach diesem Staate gekommen, um an Ort und Stelle als unparteiischer Beobachter die Verhältnisse und das Zusammenleben der verschiedenen Nationen, die den Staat bewohnen, unter der Vorherrschaft der Tschechen zu studieren. Sie haben sicherlich viel von dem Leidensweg, den unsere Brüder im Zusammenhängenden deutschen Gebiete gehen müssen, mit eigenen Augen wahrgenommen. Was aber wir hier in unserer deutschen Sprachinselheimat seit 20 Jahren in ziemlicher Abgeschiedenheit, umdrängt von tschechischen Wogen erdulden mussten, das mögen Sie aus eigener Anschauung kennen lernen. Wir können Ihnen an Ort und Stelle, an vielen Hundert offenkundigen Beispielen (wiederholter unerhörter Wahlschwindel, Schulraub, Errichtung tschechischer Schulpaläste in deutschen Orten, brutale Steuereintreibungen, Exekutionen, Enthebung deutscher Beamter und Einsetzung von Tschechen an ihre Stelle, Vernichtung blühender deutscher Betriebe, Verarmung, Verelendung, Arbeitslosigkeit, Hunger und Not unter den Deutschen, Bereicherung der Tschechen usw.) nachweisen, wie die Tschechisierung in Stadt und Land in beängstigendem Masse fortschreitet, wie Behörde, Gendarmerie, Polizei, Militär, Gericht u. a. und die Gasse im Hasse gegen alles Deutsche zusammenwirken und uns als Paria behandeln. Euer Hochwohlgeboren, wir bitten recht sehr und eindringlich, ehebaldigst zu uns zu kommen und sich von den Tatsachen, die eine schwere Anklage gegenüber den Tschechen bedeuten, persönlich überzeugen zu wollen. Sollten sie aber unserer höflichen Einladung aus welchem Grunde immer nicht nachkommen können, dann bitten wir sie innigst uns in Prag zu empfangen und uns die Möglichkeit eines Vortrages unserer berechtigten Klagen zu bieten, die wir alle, es sollen nur die typischsten Fälle herausgegriffen werden, unter Beweis stellen wollen. Wir erbitten eine gütige Verständigung im Wege der Arbeitsstelle der sudetendeutschen Partei, Abteilung örtlicher Selbsterwaltung, Prag II, Hybernská 4, mit freundlichen Angabe des Tages, an welchem wir Ihrem geschätzten Besuche entgegensehen dürfen, bzw. wann uns eine Vorsprache bei ihnen bewilligt wird und zeichnen bis dahin mit dem Ausdrucke ganz besonderen Hochachtung: Die Ortsleitung der Sudetendeutsche Partei in Iglau“.
- 141 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 3359/38.
- 142 Srov. MG, č. 87, 28. července 1938.
- 143 Srov. JL, č. 34, 26. srpna 1938, Angličtí hosté v Jihlavě.

- 144 Srov. MG, č. 91, 21. srpna 1938. Prohlášení zní: „Der englische Beobachter und engste Mitarbeiter des Stabes Lord Runcimans Major Sutton Pratt, der bereits am Donnerstag den 18. August in Iglau eintraf und im Hotel „Zum goldenen Löwen“ abgestiegen war, stattete am Freitag Vormittag der Bezirksstelle der SdP einen Besuch ab. Der Major und der in seiner Begleitung mitreisende Konsul von Reichenberg verweilten über 1 1/2 Stunde in der Geschäftsstelle und zeigten die Herren in äusserst freundschaftlich und zuvorkommender Aussprache, sichtliches Interesse für die Iglauer Sprachinsel, wobei besonders die Kenntnis um die Iglauer letzten Geschehnisse, über die Iglauer Gemeindewahl bei Major Sutton Pratt ausfiel. Nachdem die beiden Gäste unter anderem auch die historische Zunftstube im Meisterhaus besichtigten, verliessen dieselben unter herzlichen Abschiedsworten, wobei sie sich von den vertretenen Bezirksamtswaltern und politischen Mitarbeiter des Iglauer Sprachinseldeutschtums persönlich verabschiedeten, die Geschäftsstelle. Seitens der Bezirksleitung wurde dem Major Sutton Pratt sowie dem Konsul aufrichtiger Dank für den Besuch ausgesprochen.“
- 145 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 2701/1938.
- 146 Srov. tamtéž, 2980/1938.
- 147 Srov. OA Jihlava, OÚ Jihlava, SdP 1938.
- 148 Srov. OA HB, OÚ NB, pres. S/117/1282/1938, relace ČS Pohled z 31. srpna 1938.
- 149 Srov. tamtéž, pres S/117/1112/1938.
- 150 Srov. SOA Brno, PŘ Jihlava, sv. 34, SdP 1938, 2696/38.
- 151 Srov. SOA Brno, B 40-PZÚ, sign. 1-N, 28/10/1938.
- 152 Srov. SOA Brno, KS Jihlava, Tk IX 852/38.
- 153 Srov. SOA Brno, B 40-PZÚ, kart. 292, 17.821/1938.
- 154 Srov. lit. uvedenou v pozn. 1.
- 155 Srov. OA Jihlava, OÚ Jihlava, zvl. fasc. 1, měsíční přehledná zpráva SPÚ Jihlava o politické situaci za září z 2. října 1938.
- 156 Srov. OA HB, OÚ NB, pres. S/30/1789/1938.

RESUMÉ

Deutsche Bevölkerung des Iglauer Sprachinsel seit Anschluß Österreichs bis Münchener Konferenz

Die Iglauer Sprachinsel bildeten 54 Gemeinden an den Grenzen Böhmen und Mähren mit dem Zentrum in Iglau, mit der Mehrheit beziehungsweise mit starker Minderheit der Bewohner deutscher Nationalität. Für die Einstellung dieser Bevölkerung zur Tschechoslowakischen Republik bedeutete Anschluß Österreichs am 11. März 1938 einen wichtigen Markstein. Dadurch wurde die Einstellung der Henleinssudetendeutschen Partei, die schon Anfang Mai in dieser Region 51 gemeinde Gruppen hatte, verstärkt, während deutsche die sogenannte „aktivistischen Parteien“ ihre Tätigkeit beendeten. Der Sudetendeutschen Partei unterlag zuerst deutsche landwirtschaftliche Bevölkerung, die bisher in dem Bund der Landwirte organisiert wurde. Nachdem folgte die Gewerbetypartei und am längsten leistete die christlich denkende, in der Christlich-sozialen Partei organisierte Bevölkerung, den Widerstand. Die größten Gegner der SdP waren die deutschen Kommunisten und Sozialdemokraten.

Den nächsten Markstein bedeuteten die Gemeindewahlen, die in Iglau an den 12. Juni festgesetzt wurden. Die SdP wurde zur stärksten Partei, sie gewann dem Mährischen Grenzbote nach 96,8 % Stimmen der deutschen Wahl berechtigten Wähler. Den

wahlen ging eine umfangreiche Wahlkampagne voraus, deren Bestandteil die Wahlsitzung am 11. Juni war. Der Abgeordnete Karl Hermann Frank trat schon ganz unverhohlen gegen die Tschechoslowakische Republik auf und herausforderte den deutschen Volk, für den „Nationalismus“ alles zu opfern „auf wenn man den Blutbad durchgehen sollte“.

Die Iglauer Deutschen beeinflussten auch den englischen Beobachter Major Sutton-Pratt, der als Mitglied der Runzimanmission am 18. und 19. August Iglau besuchte. Ihre Stellung schilderten sie ihm wie bei mündlichen Gesprächen, so auch in schriftlicher Einreichung in schwarzen Farben.

Nach dem mißlungenem Putsch im September 1938 und Auflösen dieser Partei flüchteten ihre Repräsentanten und kehrten erst nach dem Münchener Abkommen in ihre Heime zurück, durch das die Grenzgebiete von der Tschechoslowakischen Republik losgerissen wurden.

Nach der Anfangsentscheidung, daß auch der Iglauer Sprachinsel zum deutschen Reich nicht angeschlossen wurde, spielte die dortige deutsche Bevölkerung eine wichtige Rolle bei den Provokationen, die dann zu einem der Vorwände der Besetzung des Restes der Tschechoslowakischen Republik am 15. März 1939 wurden.